

NAVASART

ORGANO DE LA U. G. ARMENIA DE CULTURA FISICA

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ Հ. Մ. Ը. Մ.-Ի

ԱՊՐԻԼ 1957

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ապրիլ 24	ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	1
Զուարճալի գրուագներ Սիմոն Վրացեանի եւ շորճ Մարտիկ- եանի կեանքից	Ռէն	4
Շորճ Մարտիկեանի կեանքից,	Ռէն	10
Սկառուտութիւնը	Մ. ՆԱՆԸԳԵԱՆ	19
Հ. Հայաստանի եւ Հ.Մ.Ը.Մ.ի փոխյարաբերութիւնները Կ.Շ.		23
Սկառուտական շարժում		24
Pueblo mártir	EDITORIAL	25
Armenia, antes de la matanza		26
Armenia fué el 1º reino del martirio	R. MIRAKIAN	28
Armenia durante las matanzas		33
Homenetmen en Armenia	SPORTMEN	36
Filántropo	ALBERTO NACACHIAN	37
Higiene moral	RAFMIK	38

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱԶԴ

Արդէն յայտնի է մեր յարգոյ բաժանորդներուն, որ դեռ տարի մը առաջ, բուզքի եւ տպագրութեան սղութեան պատճառով, բոլոր հրատարակութիւնները բարձրացուցին իրենց փոխարժէքը: Ուստի մե՛նք իւր ստիպուած ենք, Յունուարէն սկսեալ, համեմատական յաւելումով մը, ամսաթերթիս տարեկան բաժնեգինը ճշանակել 50 փետո: Արտասահմանի համար 3 տոլար: Արդ, կը խնդրենք մեր յարգոյ բաժանորդներէն, որ դիւրացնեն մեր գանձումները այս վերջիմ սակով:

"ՆԱԻՍՍԱՐԻ"Ի ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Ա Պ Ր Ի Լ 24

Նորէ՞ն Ապրիլ 24...:

Այո՛, նորէն, կրկին եւ յաւիտեանս:

Չենք կրնար մոռանալ համազգային այս մեծ աղէտը:

Հայաստանի կէսը գերեզման իջաւ մէկ օրէն միւսը:

Մարդկութեան, եւ մա՛նաւանդ հայութեան գահիճը լրիւ կերպով կատարեց իր նողկալի պաշտօնը...:

Այս տխուր առիթով աւելորդ են խորհրդակցութիւններ, պատճառաբանութիւններ, ինչպէս եւ վերլուծումներ, փոխադարձ մեղադրանքներ եւ ուշացած մարգարէութիւններ:

Մեզ կը մնայ, ամէն տարի, այս տխուր առիթով, երկիւղածութեամբ եւ համախումբ ոգեկոչել մեր նահատակաց գաղափարը, գործը եւ գերազոյն նուիրումը:

Միայն յիշատակութիւններ եւ սգահանդէսներ բաւական չեն յաւերժացնելու անոնց յիշատակը:

Անոնք իրենց նահատակութեամբ մեզմէ կը պահանջեն իրական, դրական եւ գործնական դատաստան մը: Դժուար թէ անոնց հոգիները հանգիստ ըլլան մի միայն մեզմէ ճառեր եւ համակրալից արտայայտութիւններ լսելով: Անոնք դա՛տ կը պահանջեն, ու կը սպասեն մեր վճիռին, ու մանաւանդ անոր գործադրութեան, որքան ալ ան երկարաձգուի կամ ուշանայ:

Ի՞նչ պէտք է ըլլայ մեր գատաստանը, եւ ի՞նչ պէտք է ըլլալ նա՛եւ մեր վճիռը:

60-97
A.R.A.R.@

Մեր դատաստանը եւ վճիռը պարզ պէտք է ըլլայ բոլորիս եւ դաւոյց բոլոր սերունդներուն:

Մեր գիրկն առնել այն հողը, որ ոռոգուած է անոնց արցունքով եւ արիւնով եւ ուր անոնք մասնիկները կը կազմեն Մայր Երկրին: Իսկ մեր Մայր Երկիրը դեռ լուր առ ամբողջական չէ:

Այո՛, տարուան մէջ օր մը պէտք է լանք ու սգանք, յիշելով մեր նահատակները, բայց այսուհետեւ պէտք է վարժուինք խնդալու ՅԵԱ օր յանդգնութեամբ եւ տոկոսնութեամբ, վասնզի եթէ մեր նահատակներու մէկ մասը մեռաւ անբարբառ համակերպութեամբ, դիմադրական անկարելի պայմաններու մէջ, միւս մասը, սակայն, հերոսական ընդվզումով ընկաւ, հեզներով մահն ու դահիճը: Անոնք մեզ աւանդ մը թողուցին դիւցազնութեան, որ անօրինակ կը մնայ ոչ միայն Հայոց, այլ միջազգային պատմութեան մէջ: Անոնք կուսեցան հրազէններով, երբ ունէին, ու կրուսեցան բերերով, քարերով, փայտերով եւ մերկ ձեռքերով, երբ այլեւս անգործածելի էին իրենց հրազէնները եւ պարպած էին իրենց վերջին գնդակը:

Մեր դատը շահելու համար՝ ահա՛ այսպիսի սերունդներու պէտք ունինք: Մեր դպրոցը, մեր ընտանիքը, մեր հանրային հաստատութիւնները եւ մարզադպրոցները այս ուղղութեամբ պէտք է մտածեն նաեւ: Պա՛րտք ունինք նահատակաց, եւ զայն պէտք է վճարենք յաւելեալ տոկոսներով:

Այս տեսակէտէն, իբրեւ դաստիարակիչ ելոյթ, գալթաշխարհի մէջ թերեւս առաջին անգամ ըլլալով, Պուէնոս Այրէսի Հայ գաղութը սքանչելի օրինակ մը տուաւ, Ապրիլ 21-ը յայտարարելով ազօրթի, հսկումի եւ խոկումի օր: Մեր հայրենակիցները, խումբ մը հայրենասէր երիտասարդներու խորհուրդով եւ թելադրանքով, փակեցին խանութները մահազդով մը, դադարեցուցին բոլոր գործառնութիւնները, ինչ որ կատարուեցաւ նոյնութեամբ եւ սիրով: Ու մեր գաղութը, առանց յարանուանական, կուսակցական, հատուածական եւ խմբակցական տարբերութեան, ամբողջ օրը հսկումի եւ խոկումի յատկացնելով, համախումբ եւ երկիւղած «Հայ Կեդրոն» հաւաքուեցաւ, ապրելու պահը մեր պատմութեան մեծագոյն ողբերգութեան, ու նա՛եւ դիւցազնիւրգութեան:

Ասիկա նոր վկայութիւն մըն է, որ ոչ միայն թարմ կը մնայ յիշատակը ժեր անթիւ նահատակաց, այլ աւելի կը խորանայ, կը լայննայ եւ իրական կը դառնայ այն Դատը, որ մեզ վստահած են գոհերը:

Չոհերը նաեւ մեզի կը խօսին՝ իրենց կեանքի իսկ վկայութեամբ թէ՛ Հայ ժողովուրդը բարեկամներ չէ ունեցած, եւ չունի: Եւ թէ՛ այն յոյսը, որ մենք ժամանակին կապած ենք եղեր «խաչապաշտ» բարեկամներուն, լոկ ինքնախաբէութիւն եւ պատրանք:

Ապրիլեան Եղեռնի օրերուն, մեր «խաչապաշտ բարեկամին» հսկայ բանակները օղակած էին Թուրքիա եւ արի մը տարածութիւն միայն զիրենք կը բաժնէր զոհերէն, որոնց աղեխարշ ճիշերըն նոյնիսկ լսելի էին, բայց այդ բանակները քայլ մը առաջ չգացին՝ փրկելու համար անգէն եւ անմեղ զոհերը: Երբ Դահիճը կատարեց իր աներեւակայելի ոճիւրը եւ Հայաստանի կէսը մաքրագործեց հայերէն, յաղթական բանակը, ընդամէնը 15 օրուան մէջ գրուեց կարինը եւ խիզախեց մինչեւ Բարերդ, այսինքն՝ հեռուոր մի շրջան պատմական Հայաստանի: Այսպէս վարուեց մեղ հետ մեր «բարեկամ» եւ մօտաւոր սուրբը: Իսկ հեռուոր «Սուրբերը» միայն յօժարեցան մեզ «փշուրմ հաց» տալու իբրեւ արգահատելի բազմութիւններ:

Նոր սերունդները այս մէկը լաւ պէտք է յիշեն ու ըստ այնմ պատրաստուին զոհերուն դատը պաշտպանելու:

Մեր իմաստուն հայերը արդէն բանաձեւած են օտար «բարեկամներ» ունենալու խաբկանքը եւ դժբախտութիւնը:

«Օտարէն չկայ յոյս»:

Այս իմաստութիւնը ապացուցուեցաւ նաեւ Ապրիլեան առատ արիւնով:

Ապրիլեան Եղեռնէն ա՛յս դասն ալ քաղենք...:

ՃՈՐՃ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆԻ ԵՒ Ս. ՎՐԱՅԵԱՆԻ ՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Այս երկու ազգային եւ կրթական անուանի գործիչները, որոնք ամբս մը մնացին մեզ մօտ իբրեւ հիւր, ունեցան բարոյական եւ նիւթական անբնականայնի յարգութիւն: Անոնք ձեռնհասօրէն հայութիւնը ներկայացուցին պետական շրջանակներուն, ինչպէս եւ Արժանքի մեծ ազգին, մեր մասին ստեղծելով համակրանք եւ յարգանք: Տեղակամ մտմուլը համակրելի յօգուածները նուիրեց մեր ազգին, անդրադառնալով մեր ազգային պետականութեան եւ հարուստ մշակոյթին: Գրեթէ ամէն օր ունեցան հաւաքոյթներ եւ հրապարակային բանախօսութիւններ, նուիրուած ազգապահպանման կարեւոր հարցին, ստեղծելով գերազանց խանդավառութիւն: Փայլանեան ձեռնարանի 25-ամեակի տօնակատարութիւնը պատմաւ եղաւ, որ Պ. Ալլերը եւ Գարուստեան, լիառատ եւ ինքնակամ դրամական նուէրներ ընեն կրթական այդ մեծ հաստատութիւնը տնտեսական գարնան ժամանակ: Ճորճ Մարտիկեանը, պերճախօսութեամբ եւ անզլիւրէն լեզուով, դասախօսութիւն մը կարդաց Արժանքի բարձրատիման գիմնարականներուն, նիւթ ունեցնալով բանակի պարեմաւորման հարցը: Մեր հիւրերը այստեղէն մեկնեցան հիանալի տպաձորութիւններով, ինչպէս եւ մեր մէջ թողնելով անմոռանալի յիշատակներ:

ՋՈՒԱՐՃԱԼԻ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ՍԻՄՈՆ ՎՐԱՑԵԱՆ ԵՒ ՃՈՐՃ ՍԱՐՏԻԿԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

(Հիմ Յիշատակներ)

Գրեց՝ Ռէն

Այս երկու անուանի հիւրերը եկել են մեր հեռուոր աշխարհը ազգայաւիպտանմա՞հ կարեւոր առաքելութեամբ: Նրանց ներկայութիւնը աւիթ տուաւ, որ ես նորից անդրադառնամ իմ վաղեմի յիշատակներին: Եւ ահա դրի առի երկու զուարմալի դրուագներ, որոնց մէջ Ս. Վրացեանը եւ Ճորճ Մարտիկեանը հանդիսանում են իրբեւ զլիաւոր դերակատարներ:

Ս. ՎՐԱՑԵԱՆԻ «ՄԵՄ ՔԻՒՐՏԸ»

Նախապէս ասեմ, որ Ս. Վրացեանի հետ ես ծանօթ եւ բարեկամ եմ աւելի քան քառասուն տարիներ:

Աւաջին անգամ ծանօթացանք Քիֆլիսում, 1914-ին, երբ արդէն սկսուել էր կամաւորական շարժումը: Ես այն ժամանակ Քիֆլիսի մեծ օրաթերթ «Հորիզոն»ի խմբագրական կազմի մէջ էի: Իսկ Ս. Վրացեանը խմբագրական էր Բոստոնի «Հայրենիք» թերթի: Եւ ահա թողել էր իր պաշտօնը եւ եկել էր Կովկաս, աւելի կարեւոր դերեր ստանձնելու: Այդ օրերին, ինչպէս յայտնի է, հայկական Քիֆլիսը արտակարգ եռ ու դեռի մէջ էր, ուր, բոլոր զաղութներէց, հասնում էին մեր ակննաւոր գործիչները, մտաւորականները եւ մանաւանդ հայ ռազմիկները: Խուս բանակը կազմ ու պատրաստ էր խոյանալու մեր զարաւոր ոսոխի վրայ: Պատերազմը անխուսափելի էր, որի մէջ խոչոր դեր էր վերապահուած մեր կամաւորական զուեղերին:

Մեզ համար կախարդական օրեր էին:

Վերջապէս, պայթեց ուռւ-թրքական պատերազմը: Խանդավառութիւնը աննկարագրելի էր: Մեր ազգային գաղափարների իրականացումը մօտալուս էր երեւում: Պիտի ողջունէինք մեր Արշալոյսը, որին սպասում էինք հինգ դար շարունակ:

Ճիշտ այդ օրերին, Երեւանի նշանաւոր հրապարակում, մի բարձրահասակ, ամբախազմ եւ լուրջ երիտասարդ մօտեցաւ ինձ եւ մտերմական եղանակով ասաց.

— Քեզ հետ խօսելիք ունեմ:

Ծանօթացանք: Ս. Վրացեանն էր: Առաջարկեց ինձ անմիջապէս Հիւս Ամերիկա մեկնել եւ ստանձնել «Հայրենիք»ի խմբագրութիւնը: Չմտապաւնկարագրել Ամերիկայի նպաստաւոր պայմանները, ինչպէս եւ յիշեց Վրամեանի, Ակնունիի եւ ուրիշների անունները, որոնք իրենից շատ առաջ խմբագրել էին այդ թերթը: Մի պահ լռեցինք: Ի՞նչպէս, մտածում էի, ամբողջ զաղթաշխարհը թափուած է Կովկաս, ողջունելու մեր ազատութեան Արշալոյսը, ու ես պիտի գնամ հեռուոր Ամերիկա, թէկուզ խմբագրապետի պաշտօնով:

Ս. Վրացեանը անմիջապէս զգաց իմ չկամութիւնը եւ այս անգամ առաջարկեց, որ գոնէ թղթակցիմ «Հայրենիք»ին, տալով կարեւոր լուրեր ռազմաճակատից եւ նկարագրել Կովկասի ընդհանուր կացութիւնը:

Այս առաջարկութիւնը չկարողացայ մերժել:

Ամբողջ երկու տարի, զանազան անուններով, կատարեցի իմ պարտական

նութիւնը: «Հայրենիք»ը գոհ էր, ինչպէս եւ ուրախ էր Ս. Վրացեանը: Այդ օրից սկսեալ մեր բարեկամութիւնը տեւական եղաւ:

Ասկայն քաղաքական եւ դիւնուրական դէպքերը յաճախ մեզ բաժանեցին տարբեր ուղղութիւններով եւ տարբեր պարտականութիւններով: Որոշ ժամանակ Ս. Վրացեանը մնաց Քիֆլիս իբրեւ Ազգ. Բիւրոյի անդամ, յետոյ ճակատ մեկնեց այլ կարեւոր պաշտօններով: Ես էլ, 1915-ին, մեկնեցի Վան, ուր մտաւորականների մեծ կարիք կար, ապա, 1918-ին, հասայ Կարին եւ սպարեցի այս երկու վարչերի մեծ ողբերգութիւնը:

Եւ ահա՛ Հայաստանը Ազատ եւ Անկախ էր: Արիւնից ու արցունքից ելած՝ կազմուել էր մեր հարազատ պետութիւնը: Ս. Վրացեանը խորհրդարանի անդամ էր, վարում էր նաեւ այլ կարեւոր պաշտօններ, ինչպէս եւ խմբագրապետն էր կառավարութեան առաջին պաշտօնաթերթ «Յառաջ»ի:

Լսելով, որ ես Քիֆլիսից ժամանել եմ Երեւան, լուր դրկեց, որ հանդիպիմ իրեն: Անմիջապէս ներկայացայ եւ մեր տեսակցութիւնը եղաւ շատ սիրալիկ: Ուրախ էինք, որ նորից հանդիպում ենք իրար, բայց այս անգամ ո՛չ թէ Վրաստանում, այլ Ապատ եւ Անկախ Հայաստանում:

Անմիջապէս բացատրեց իր նպատակը եւ առաջարկեց, որ մտնեմ խմբագրական կազմի մէջ, կառավարական օրկանը աւելի ճոխ եւ բովանդակաւից դարձնելու համար: Յաւ. յայտնեց, որ մեր գրողների եւ մտաւորականների մեծ մասը դեռ յամառում է մնալ Քիֆլիս, փոխանակ Հայաստան տեղափոխուելու եւ աշխատելու: Սիրով ընդունեցի նրա առաջարկը եւ յաջորդ օրն իսկ անցայ պաշտօնիս գլուխը:

Մանոթանալով խմբագրական կազմին եւ աշխատանքներին, մնացի վարժացած:

Ս. Վրացեանը կառավարական զանազան ծանր պաշտօններ էր վարում, մտաւորականների չգոյութեան պատճառով: Նա անդամ էր կառավարական կուսակցութեան բիւրօյին եւ խորհրդարանին, ինչպէս նաեւ աշխատում էր պետական այլ եւ այլ Յանձնախումբերի մէջ. եւ ահա՛ նրա վրին փաթաթել էին նաեւ «Յառաջ» օրաթերթի խմբագրութիւնը: Ինչպէս ասում են, գլուխ բորելու ժամանակ չունէր, Ամէն կարեւոր պաշտօն որ բաց էր մնում, նետում էին Վրացեանի վրայ, հաւատացած լինելով նրա կարողութեան, բարեխղճութեան եւ մանաւանդ աշխատասիրութեան:

Նրան իբրեւ օգնական տուել էին Արշակ Յովհաննէսեանը եւ Արշակ Մեհրապեանը:

Առաջինը նոյնպէս մի քանի պաշտօններ էր վարում եւ անգամ էր խորհրդարանի: Իսկ արհեստագիտական ամբողջ գործը յանձնուած էր Արշակ Մեհրապեանին, որի պարտականութիւնն էր պատրաստի նիւթերը հաւաքել, դասաւորել եւ յանձնել տպարան, կանխելու համար խմբագրութեան եւ գրաշարների միջեւ եղած անհամութիւնները: Երբեմն էլ թարգմանութիւններ էր անում: Ա. Յովհաննէսեանի պարտականութիւնն էր՝ Կովկասեան քուլը թերթերը թղթատել եւ կարեւոր լուրերն ու յօդուածները նշանակել՝ արտատպութեան կամ թարգմանութեան համար:

Ս. Վրացեան ամէն օր խմբագրական էր դրում եւ կարդում էր կարեւոր յօդուածները՝ հիւրընկալելու կամ մերժելու համար:

Երբ պաշտօնի անցայ, պարտականութիւնների նոր բաժանում տեղի ունեցաւ: Ռուսական զանազան թերթերի նշանակուած կարեւոր լուրերն ու յօդուածները ես պիտի թարգմանէի: Պիտի սրբապէ՛ի նաեւ ընդունուած յօդուածների լեզուն: Գրութեանց լողանքը, որ ես պիտի կատարէի, տաժանեւի էր:

Ս. Վրացեանը ճշդապահ՝ խմբադրականները հասցնում էր ժամանակին :

Ու նա'եւ ուղղամիտ էր : Հակոտոկ որ պարտաւոր չէր խմբադրականները նախապէս մեզ ներկայացնելու դիտողութեանց համար, բայց կարգում էր : Դուրս էր գալիս բիւրոյի գրասենեակից, որի դուռը բացում էր խմբադրասան մէջ, կարգում էր խմբադրականը հանդարտ եղանակով, և սպասում էր մեր դիտողութեանց :

Ինական է, ես միայն լուծում էի, անթույլատրելի համարելով որեւէ դիտողութիւն անելու, ո'չ լեզու և ո'չ էլ բովանդակութեան մասին : Սակայն Արշակները, Յովհաննէսեան և Մեհրապեան, որոնք տարեկից էին Վրացեանի, պարզապէս մի բան ասելու համար, հարկ էին համարում որեւէ դիտողութիւն անելու : Վրացեանը հանդարտորէն պաշտպանում էր, պատշաճօրէն և տրամաբանօրէն հերքելով նրանց դիտողութիւնները : Երբեմն վէճը զուարճալիօրէն սաստկանում էր և կողմերից իւրաքանչիւրը կարծես սպասում էր մի երրորդի միջամտութեան : Ես հօ յիմար չէի՞ նրանց վիճարանութեան խառնուելու : Գտե՛լ էի նրանց հաշտեցնելու հեշտ եղանակը : Անմիջապէս հրապարակ էի նետում գրաշարների ահաբեկչութիւնը :

— Գրաշարները սպասում են խմբադրականի, թերթը պիտի ուշանայ : Իսկ դուք վիճում էք :

Իմ այս յայտարարութիւնը բաւական էր, որ վիճող կողմերը, ինչ զնով էլ լինի, հաշտութիւն կնքէին, ազատուելու համար գրաշարագետից, որ յանկարծ կարող էր տնկուել խմբադրատունը և մի նոր վէճ շղթայագործել :

Ինչպէս յիշատակեցի, «Յառաջ» խմբադրատունը պատկից էր կառավարական կուսակցութեան Բիւրոյի գրասենեակին, որի միակ մուտքը խմբադրատան սենեակից էր, հետեւաբար ժողովականները, կամայ թէ՛ ակամայ, մեզ պիտի այցելէին ժողով գումարելուց առաջ :

Ինչպէս որ հայ խմբադիրը սարսափում է հայ գրաշարից, այնպէս էլ մենք ահ ու զողի էինք մատնում, երբ բիւրոյի ժողովի օրերը մօտենում էին : Շարաթը մէկ և, հարկ եղած պարագային, աւելի անգամներ ժողովներ էր դումարում բիւրոն, Մեր առաջ բարեկամները զուարթ ներս էին մտնում, երբեմն զոյգ առ զոյգ, և իւրաքանչիւրիս հետ կատակելով, անցնում էին ժողովատեղ :

Մենք կատակելու, նոյնիսկ խնդալու ժամանակ չունէինք, միայն աղօթում էինք, որ ժողովը փակուի պակաս աղմուկով :

Ժողովականների մէջ անբաժանելի զոյգ էին կազմում Ռուբէն Տէր Մինասեանը և Ս. Վրացեանը : Այս երկուսը միշտ միասին էին, եղբայրական ջերմութեամբ : Արամից յետոյ, կարծեմ, Վրացեանը Ռուբէնի ամենասիրելի ընկերն էր : Նրանց կողում էինք «Երկուտրեակներ» :

Ռուբէնը սիրահար չէր վէպի և բանաստեղծութեան, սակայն մեծ չափով հետաքրքրում էր պատմութեամբ և գրական գիտութիւններով : Գրողներին յաճախ ծաղրում էր :

Երեւանեան մի հրաշալի օր Ս. Վրացեանը խմբադրատուն մտաւ և սովորական բարեւից յետոյ մօտեցաւ ինձ և մի յօգուած դնելով գրասեղանիս վրայ, ժպտալով ասաց .

— Քեզ նոր աշխատակից եմ գտել :

Յետոյ՝ ըստ իր սովորութեան, հանդարտ օրօրուելով, և յայտնապէս գոհունակ, սկսեց բացատրել թէ ո'վ է հեղինակը, և թէ յօդուածը ուղղակի մի դիւտ է, մի հրաշալի ուսումնասիրութիւն քրդական կեանքից, մասնաւորապէս ցեղախումբերի մասին : Ասաց նաեւ, որ յօդուածի լեզուն չափազանց խառն է գաւառաբարբառներով . լիացած է Վանի, Մուշի և

Սասունի, արարատեան դաշտի եւ այլ շրջաններէ բարբառներով: Մէկ խօսքով, ո՛չ արեւելահայերէն եւ ո՛չ էլ արեւմտահայերէն է նոյնիսկ հայերէն չէ՛: Սակայն, ինչպէս ասացի, շարունակեց Վրացեանը, ցեղագրական եւ աշխարհագրական տեսակէտից վերին աստիճան լուրջ ուսումնասիրութիւն է: Մինչ Վրացեանը խօսած էր ողելորուած, ես զբքրում էի յօդուածը, որի ձեռագիրը բեւեռագրեց աւելի դժուար ընթեռնելի էր: Դժգոհութիւնս յայտնապէս նկատելի էր:

Կարճ կապելու համար՝ Վրացեանը եզրակացրեց .

— Յօդուածագիրը մի մեծ ջիւղ է, յարգուած եւ ազդեցիկ մի ցեղապետ, որին եթէ կարողանանք կապել «Յատաջօնի հետադաշում շա՛տ աւելի արժէքաւոր գրութիւններ պիտի տայ: Միայն մնում է, որ նոյնութեամբ պահենք իր մտքեր ու արտայայտութիւնները եւ լեզուն հայրենի վերածենք: Այն պարագային եթէ սրբազրութիւնից յետոյ չհասնի իր լեզուն, ջրովարի պիտի խռովի ու մենք պիտի կորսնցնենք մի արժէքաւոր աշխատակից:

Եւ նկատի ունեցի՛ր, զգուշացրեց Վրացեանը, որ ջիւղը կարճ ժամանակ է յաճախել հայկական դպրոցը եւ այսքանն էլ որ դրում է, մե՛ծ բան է:

Այս երկար զարողի յաջորդեց Վրացեանի շացուցիչ խոստումը, որ ինձ համար շատ կարեւոր էր:

Այն ժամանակ Երեւանում ծխախոտ գտնելը հրաշքի պէս բան էր: Սակայն վարպետ մաքսանենջները երբեմն յաջողում էին Վրաստանից հիանալի ծխախոտներ բերել եւ վաճառել աներեւակայելի գներով:

Վրացեանն ասաց, որ ջիւղտ յօդուածագիրը ոչ միայն տառա, այլ ընտիր ծխախոտներ է ծխում, որից բաժին պիտի հանի յօդուած սրբազրոյին, եթէ տպուկելուց յետոյ հասնի իր լեզուն, ոճը եւ րովանդակութեան հարազատութիւնը:

Վերջացնելով իր խօսքը, Վրացեանն ասաց խնդալով .

— Դե՛հ, զեղ տեսնեմ, արա՛ սուսելազոյնդ որպէսզի այս «Մկժ Բիւրդ»՝ հայ դրոզ դարձնենք:

Ծխախոտ ունենալու հեռանկարը դրաւիչ էր: Մոտապայ յաջորդ օրն իսկ սրբազրուած յօդուածը յանձնել տպագրութեան:

Տուն դալով՝ յօդուածը կարդացի մի քանի անգամ, վարժուեցայ ձեռագրին. երբորդ անգամ կարդացի յատկապէս բովանդակութեան եւ արտայայտութեանց ծանօթանալու համար: Եւ զգացի, որ յօդուածագիր ջիւղը հասուն միտք եւ մեծ փորձառութիւն ունի, ու պիտէ իր նիւթը սկսել եւ զարգացրնել հետեւողականօրէն: Սակայն մեր «Բիւրաճ» բալորովին դիմաթափ էր, այսինքն՝ գուրկ տարբական հայերէն գրելու հաճոյքից:

Սակայն նրա տողերի մէջ պատկերանում էր ինձ մեր պատկառելի եւ անդիր Բիւրաճ, որ ո՛վ պիտէ, քանի գիշերներ է լուսացրել աւարտելու համար յօդուածը, ա՛յն էլ Հայոց լեզուով եւ Մեսրոպեան տառերով: Այսպէս մտածելով, աւելանում էր իմ համակրանքը անծածօթ Բիւրաճի հանդէպ, որ Ազատ եւ Անկախ Հայաստանի մայրաքաղաքում նստած հայերէն գիր է գրում, եւ դրում է գիրը ջիւղտերու եւ յատկապէս ջիւղտ ցեղախումբերի մասին:

Հէ՛յ ժամանակներ, ինչքա՛ն փոխուել էք, մտածում էի:

Եռանդա կրօնապատկելով, սկսեցի յօդուածը թարգմանել «հայերէնից» հայերէնի, ուշադիր արտազրելով:

Ամբողջ գիշերը աշխատեցի եւ ձեռագիրը կրկին մաքուրի ցալեցի:

Անքնութիւնից եւ ծուխից աչքերս ուռել էին: Արդէն լոյս էր ու ես գո՛հ էի: Անմիջապէս տպարան վազեցի եւ գրաշարապետին յանձնեցի յօդուածը, ու պատուիրեցի, որ խիստ ուշագիր չարեն:

Նոյն օրն իսկ լռյա տեսաւ գրութիւնը, «Քիւրտերը խորագրով, երկու սիւնակի վրայ եւ շարունակելի:

Յաջորդ օրը Վրացեանն եկաւ խմբագրական գրելու: Գո՛հ էր եւ զուարթ: Մօտենալով գրասեղանիս, ասաց.

— Հիանալի է, «Քիւրտը» նոյնպէս գո՛հ է եւ զարմացել է իր կարողութեան վրայ եւ մանաւանդ լեզուի վրայ. անհամբեր սպասում է վերջաւորութեան:

— Իսկ ծխախոտնե՛րը... կատակեցի:

— Մի օր հետո պիտի բերեմ քեզ ծանօթացնելու, ասաց Վրացեանը, պարզ, աղնիւ եւ թոռուն քիւրտ է. իր խոստումը պիտի կատարի անշուշտ:

Եւ անցաւ բիւրոյի գրասենեակը:

Մի քանի վայրկեան յետոյ ներս մտաւ նաեւ Ռուբէն Տէր Մինասեանը, որ մոյլ ծխող էր եւ լուցիկ երբեք չէր գործածում:

Երբ լաւ տրամադրուած էր, խօսքից աւելի ձեռքի կատակ էր սիրում: Մէկին կամ միւսին հարուածում էր բունցքով, եւ կամ՝ ոլորում էր ականջները եւ տրորում էր քիթը: Փոխադարձութեան պարագային ցից կանգնում էր, գրեթէ անշարժ:

Այգ օրը Հանդարտօրէն կանգնեց գրասեղանիմ առջեւ եւ մի պահ դիտեց ինձ...: Ես իսկոյն պատրաստուելի խուսափիլ նրա ոտիէ հարուածից, որ այնքա՛ն վարպետօրէն եւ անսպասելի գիտէր իջեցնել: Յանկարծ մեղմացաւ, ժպտեց եւ մազերս քնքշօրէն խոտնելով, ասաց.

— Վրպասանները եւ բանաստեղծները պարապ գլուխ ունին: Գո՛հ էի, ազատուելով Ռուբէնի ֆիզիքական կատակներից:

Յետոյ՝ մի տուփ ծխախոտ սահեցնելով առջեւս, յարեց.

— Գրպանդ դի՛ր, շուն շանգէլներ կուգան եւ բոլորը կը ծխեն:

Բիւրոյի ժողովի օր էր: Մէկիկ մէկիկ ներս մտան միւս աւագները եւ, սեղանների վրայ թափթիփուած հայերէն եւ ռուսերէն լրագիրները թեթեւօրէն աչքէ անցնելով, անցան իրենց գրասենեակը:

Մէր «Մեծ Քիւրտ»ի յօդուածը «Յառաջի մի քանի համարում տպուել վերջացել էր: Մեծ հետաքրքրութիւն կար ամէն կողմ, մանաւանդ մտաւորականների մէջ: Շատեր ուզում էին տեսնել հոդիւնակին կամ տեղեկութիւններ քաղել նրա մասին:

Եւ ա՛հա մի օր, սովորականի պէս, մեր ծանօթ երկուորեակը, Սիմոն Վրացեան եւ Ռուբէն Տէր Մինասեան, թեւանցուկ ներս մտան, ուրախ եւ ժպտուն: Ու կանգնեցին գրասեղանիս առջեւ, խորհրդաւոր լուծեամբ: Աշխատանքս դարդերի եւ նայեցի նրանց, գրեթէ կը խնդային:

— Ա՛ռ քեզի պապիրոս մը.— ասաց Ռուբէնը, եւ ինքը Մի ուրիշը վառեց ազահարար:

Ուրախութեամբ վերցրի զլանակը:

Ժողովի օր է, մտածեցի...:

Եւ Ս. Վրացեանը, ժպտողէմ, ասաց.

— Ոոստացել էի քեզ ծանօթացնել մեր «Մեծ Քիւրտին», ծանօթացէ՛ք: «Քիւրտերը» յօդուածի հեղինակը: Ռուբէնի մեկնած ձեռքը թողեցի օդի մէջ, ծաղրելի չդառնալու համար:

Բայց երբ Ռուբէնը ընտրի ծխախոտի մի քանի տուփեր սահեցրեց սեղանիս վրայ, հաւատացի, որ դործ ունիմ յօդուածագիր «Մեծ Քիւրտ»ի հետ:

Ռուբէնի գիւտը, մեր գրականութեան մէջ, պարտական ենք Սիմոն Վրացեանին: Նա՛ էր, որ առաջին անգամ հրապարակ քաշեց Ռուբէն Տէր Մինասեանին զրգելով, խրախուսելով եւ նոյնիսկ ստիպելով, որ դրի առնի իր հարուստ յիշատակները:

Գրելու համը մնաց Ռուբէնի բերանը:

Մանօթ քաղաքական դէպքերը շուտով մեզ աշխարհացրիւ արին, եւ Ռուբէնը ազատ ժամանակ ունեցաւ գրելու, մանաւանդ բախտաւոր եղաւ ընկ-նելու մի ուրիշ վարպետի ձեռքը, որ «Հայրենիք»-ների խմբագրապետ Ռուբէն Դարբինեանն է:

Եթէ Ս. Վրացեանը գտաւ «Ռուբէնեան»-ն հանքը, սակայն Ռ. Դարբինեանը կարողացաւ զայն պեղել, գտել, մինչեւ յատակը՝ հրապարակ դնելով հատորները Ռուբէնի յուշագրութեան, որոնք յետին մանրամասնութեամբ, ընդգրկում են ամբողջ կէս դարու մեր քաղաքական, ընկերային, ազգազրբական եւ յեղափոխական փոթորկալից եւ հարուստ անցեալը:

Ինչպէս մե՛նք հիմա, հետազային մեր ուշիմ պատմաբանները պիտի դան շնորհակալ լինելու այս երեք վարպետներին հաւասարապէս, ա՛յն անդնա-հատելի նպաստի համար, որ բերին մեր մշակոյթին:

Յաւե՛րժ յիշատակ Ս. Վրացեանի ՎՄԵԹ Գիւրտոյնի:

Օճնիկ Եազմանեան (Սկաուտապետ),
Օր: Արծուիկ Ալոյշեան (Սկաուտապետ)
Ճորն Մարտիկեան (Սկաուտապետ)
Քաշուած Երեւանի մէջ, 1920ին

Վազգէն Տէր Անտրեանեան Ճորն
Մարտիկեան քաշուած Պոլսոյ մէջ

ՃՈՐՃ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

(ՀԻՅ ՅԻշատակներ)

Գրեց՝ Ռէն

Իմ այլազան յուշերի մէջ կարեւոր տեղ է գրաւում նա՛նև ճորճ Մարտիկեանը, որ Համաշխարհային Համբաւի տիրացած մեզ մօտ է հիւրաբար:

Երկար տարիներ նրա կեանքը մնաց իմ յիշողութեան մէջ որպէս չքնաղ մի հէքեաթ իր խաղաղ եւ մանկունակ սկիզբով, փոթորկալից դարգացումով եւ եղերական վախճանով:

Յաճախ երբ քրքրել եմ իմ վաղեմի յիշատակները, որոնց մէջ շատ սիրելի դէմքեր կան, ամենից առաջ ինձ պատկերացել է պատանի ճորճը, որ մի օր եկաւ ազատագրուած Հայաստան եւ ինքն իրեն նետեց հայկական ամենակուլ Հնոցում, յաւերժութեան անցնելու համար:

Բայց ինչո՞ւ միայն խօսել այս սքանչելի հէքեաթի մասին, երբ կարելի է այն պատմել իրրեւ ճշմարիտ եղելութիւն:

1914-ի երանելի օրերին ես ծանօթացայ մի հայ սպայի, որ Սեպուհի հետ եկել էր Թիֆլիս հայ կամաւորական գունդեր կազմելու համար: Մեր փոխադարձ տպաւորութիւնը հիանալի էր եւ այնուհետեւ մնացինք մտերիմ բարեկամներ, ու մինչև այսօր: Այդ սպան Գրիգոր Ամիրեանն է, որ բարեբախտաբար ներկայ է հարգատ անցեալով, եւ այժմ ապրում է Սան Ֆրանցիսքո: Արժանաւոր մօրեղբայրն է մեր ճօրճ Մարտիկեանի: Ուսանել է Պոլսոյ Թուրք զինուորական բարձրագոյն վարժարանի մէջ եւ այն աւարտել է առաջնակարգ յաջողութեամբ:

Մասնակցել է Բալկանեան պատերազմին: Էտրինչի անհզ ճակատամարտների ժամանակ, զինադադար կնքելու համար, յաճախ առիթներ է ունեցել շփուելու Բուլղար սպաների հետ, առաջաւոր դիրքերում, իբրեւ բանազնաց: Օգտուելով պատեհութիւնից միացել է Բուլղար բանակին, իր սուրբ դարձը ներով մեր դարաւոր ոտոխի դէմ: Մտերիմ զինակից է եղել Անդրանիկի, Մուրատի բայց մանաւանդ Սեպուհի:

Մասնակցել է Դիլիմանի (Պարսկաստան) բախտորոշ ճակատամարտին Անդրանիկի եւ Սեպուհի հետ, գլխաւոր հրամանատարութեամբ զօրավար Նազարէկեանի: Ոստիկ փաշայի գերագանց բայց ջախջախուած բանակի հետապնդման մէջ կարեւոր դեր է ունեցել:

Ճիշտ նոյն օրերին ջախջախիչ պարտութիւն է կրում նաև Էնվէր փաշայի մօտ 300 հազարնոց բանակը Մարիդամիչի ճակատամարտներում: Ապա 1916-ին, երբ ուռւական յաղթական բանակը Հասնում է Բայրուրտ, Սեպուհը, Մուրատը եւ սպայ Գրիգոր Ամիրեանը անմիջապէս փոխադրուած են այդ շրջանը, զինուորական նոր եւ կարեւոր առաքելութեամբ: Հակառակ ուռւ հրամանատարութեան չկամութեան, նրանք, ընտրովի հայ կտորիճներով, «մաքրագործման» մեծ գործ են կատարում: Ապա՝ «Մի հայ մի սպի» կարգախօսով, շլացուցիչ «առեւտուր» են սկսում Թուրքերի եւ չէրքէզնիների հետ, որոնց բերած ամէն մէկ հային վճարում են մէկ սպի:

Այդպիսով ազատում են բաղձահազար հայ խլեակները:

Այս անժողանալի հերոսները, իրենց փոքրաթիւ ուժերով, երկար ժամանակ պահեցին այդ հեռաւոր ճակատը, հնարաւորութիւն տալով Հայ զինուորական իշխանութեանց նոր բանակներ կազմել, փոխարինելու համար ուստի քայքայուած եւ փախչող բանակին: Անկարելի է երկու խօսքով տալ սպայ Գրիգոր Ամիրեանի ծառայութիւնները Հայ բանակին եւ նրա միջոցով իբ Հայրենիքին: Դեռ առիթներ կը լինեն խօսելու այս Հայրենասէր զինուորականի մասին, որ անարդարօրէն մնացել է ստուերի մէջ:

Անդրանիկը եւ Սեպուհը լիապէս օգնուել են Ամիրեանի զինուորական կարողութիւնից եւ փորձառութիւնից:

Գրիգոր Ամիրեան պատկանում է մեր զինուորական այն ընտիր դասին, առանց որի զօրավար Նազարբէկեանը կարենոր դործողութիւնների չէր սկընում: Յիշենք ո՞մանք այդ ընտիրներից.— Գ. Ամիրեան, Մկրտչեան, Լազեան, Բաղդասարեան, Գնդուհի եւ Իշխանեան: Վերջինս ուսուական բանակից, իսկ միւսները տաճկական բանակից խոյս տուած ։

1918-ին երբ թուրքերը ընդունեցին մեր պետութեան փաստացի գոյութիւնը եւ Հարկ էր նրանց հետ բանակելի, մեր ազգային հերոսներից ո՞մանց ներկայութիւնը Հայաստանում թուրքերի համար աչքի փուշ էր: Կարծեմ թուրքերը պահանջում էին ո՞մանց յանձնումը իրրեւ «Ջարդարարներ»:

Ուստի, Անդրանիկը իր կամաւորներով անդափորւում է Լարսաղ, իսկ Սեպուհը, Մուրատը եւ Ամիրեանը անգնում են Հիււս. Կովկաս: Սրանց միանում է նաեւ մեր համակրիչի բժ. Պաթանասեան, որի նուիրումը եւ զոհարարութիւնը ծանօթ է: Շուտով, սակայն, վտանգւում մեր զիւմաւոր քաջարութիւնը ծան.թ է: Շուտով, սակայն, վտանգւում մեր զիւմաւոր քաջարեայներին չըմանր, Ռուս թողաքացիական կռիւների պատճառով: Գաղափարի եւ զէնքի այս անբաժանելիները ստիպուած բաժանոււմ են: Մուրատը մեկնում է Բազու. ուր առաջւոր գիրքերում ընկնում է հերոսաբար: Գարծեմ Սեպուհն ու բժ. Պաթանասեանը, Վրաստանի վրայով, անցնում են արտասահման, իսկ Գրիգոր Ամիրեանը, ենթադրելով որ Սեւ Մովսէ Նովորոսէյի նաւահանգիստից աւելի դիւրին է Պոլիս անցնելը, ինքզինք դնում է այդ քաղաքում, որին Հանդիպեցի 1919-ի ամառը:

Իմ պատմութիւնն էլ երկար է եւ արկածալի: Միայն համառօտակի առեմ, որ վրաց կառավարութիւնը ուզում էր ինձ ձերբակալել Մուխոմէի մէջ, ուր գնացել էի ազգային առաքելութեամբ: Գաղափարական մի ազնիւ հակառակորդ, Թ. Աւգայրէկեան, որ անդամ էր վրաց Սոցեալ Դեմոկրատ կուսակցութեան եւ մե՛ծ հեղինակութիւն ունէր կառավարական շրջանակներում, անձամբ յուր տուաւ ինձ եւ դիւրացրեց իմ անմիջական վրիճարար դէպի Նովորոսէյի, որ Դեմոկրատիան ապահով դօտի էր:

— Չե՛մ ուզում, որ քեզ ձերբակալեն, տասց նա, առանց անդրադառնալու մեր գաղափարական պայքարներին, որոնք, շատ յաճախ, Հրապարակային հոլոթների ժամանակ, հասնում էին անձնական վիրաւորանքների:

Անձամբ ինձ առաջնորդեց դէպի նաւը եւ սոցասեց ժինչեւ մեկնումի պահը: Ու եամբոյակից վուր իմաւ միայն այն ատեն, երբ այլեւս վստահ էր իմ ապահովութեան: Ողջացուրեցի՞նք սիրալիր եւ շո՞ռացաւ վերջին անգամ կրկնել..

— Դեռ երիտասարդ ես եւ անփորձ, մի քիչ գոռոյ պէտք է լինել: Դ 1908ի այսոց, այստեղ Հարկ կը համարեմ պատմել մե միջադէպ: Աւգայրէկեան երկու կորայրները վրաց Սոցիալ, Դեմոկրատ պետական կուսակցութեան անդամ լինելով եւ առաւելայայտ շիւում ունենալով վրա-

ցինքրի հետ, երգուեալ հակառակորդներ էին մեր կուսակցութեան եւ նորաստեղծ Հայաստանի վարած քաղաքականութեան:

Իմ ազատարարը աւագ եղբայրն էր, որ Սուխումի մէջ ունէր գրավաճառի կոկիկ խանութ: Փոքր եղբայրը, հայ-լրացական պատերազմից յետոյ, երեւի հոգեփոխուելով, անմիջապէս եկաւ Հայաստան եւ մեր կառավարութիւնը նրան նշանակեց Համագործակցականի (Կոպերատիւ) վարիչ, որ իր պարտականութիւնը կատարում էր ողբերգութեամբ եւ նուիրումով: Երգուեալ Հակառակորդ լինելով մեզ, սակայն այս երկու եղբայրները համաւաւոր էին իրենց պարկեշտութեամբ եւ Հայրենասիրութեամբ:

Եւ մեր պետական շրջանակները ամէն ջանք թափում էին, որ Աւստալէկեանները պէս մարդիկ շատ գան եւ շուտ գան Հայաստան եւ աշխատին իրենց հայրենիքում:

Եւ ահա մի օր, վիճարանութեան փամանակ, յայտնի խմբապետ Համագասւպը ապտակում է այս հիանալի երիտասարդին: Ներկաները պախարակելի կը գտնեն հերոսի ընթացը, շնորհալով նաեւ իրենց ջերմ համակրանքը արտայայտել Աւստալէկեանին: Սակայն հարցը դրանով չի փակուում: Պետական կուսակցութեան բարձրագոյն մարմինը վճռապէս թելադրում է Համագասւպին, որ անձամբ եւ մամուլի միջոցով հրապարակով ներողութիւն խնդրի երիտասարդից, պախարակելով իր ազեղ արարքը: Այլպէս էլ եղաւ եւ բոլորս ուրախացանք:

Յաջորդ օրը ես նովորուէյսկ հասոյ յապաղումով, վայելելուց յետոյ Սեւ Մովսէս կատարի փոթորիկներից մէկը: Ազատ էի բայց անճար: Գրպանս դատարկէր եւ շատ անհրաժեշտ իրեր մոռացել էի վերցնել: Անծանօթ էի քաղաքին եւ փոքրաթիւ Հայ դպրութիւն: Չունէի նաեւ որեւէ հասցէ:

Ուստի մտածկոտ քայլերս ուղղեցի դէպի ծովափնեայ հանրային պարտէզը, ուր հեռու եւ մեկուսի նստարանի վրայ սեռայ մի դինուորական: Անտարբերութիւն կեղծելով, աւելի մօտեցայ անծանօթին: Ռուսական դինուորական տարազով եւ դիտարկով, թիկնեղ եւ վայելուչ մի երիտասարդ էր. առնուազն մի զօրավար, մտածում էի: Պոնապարթեան երկարածիտ մոյկերը վկայում էին, որ քանակներ է վարել եւ ճակատամարտներ է տեսել: Երեւում էր, որ ծանր մտահոգութիւններ ունէր, որովհետեւ դինուորականի իր հպարտ գլուխը հակած էր մայր երկրին եւ դէմքը կիսով չափ միայն յայտնի էր: Անշարժ էր գրեթէ: Ոտքն աղմուկով մօտեցայ եւ դինուորականը յանկարծ իր գլուխը բարձրացրեց: Մեր ակնարկները հանգրիպեցին իրար եւ բացազանչութիւններով եւ յուզումով գրկառուեցինք:

Գրիգոր Ամիրեանն էր:

Պատմեցինք իրար մեր արկածները եւ շուտով գտանք մեր ուրախութիւնը: Տեղեկանալով իմ կացութեան, անմիջապէս վճռեց.

— Հոս մնալու պէտք չունիս: Միասին Պոլիս կ'երթանք, ուր ապրում են փեսաս եւ ջոյրս իրենց ձաղուկներով: Փամանակ մը հոն կը մնանք եւ յարմար առիթով մը նորէն կը վերադառնանք Հայաստան:

Գրիգորի առաջարկը երկնքից սպասուած մի փրկութիւն էր ինձ համար:

— Ուրեմն, գործի՛ անցնինք, — ասացի ես:

— Արդէն գործի վրայ եմ, խնդաց Գրիգորը:

Ու բացատրեց իր ձախողութիւնը: Նախկին պատերազմիկների հայրենադարձի կարեւոր գործը յոյն հիւպատոսին վստահուած լինելով, Գրիգորը գիմում կը կատարէ խնդրելով, որ իրեն արտօնեն ճամբորդելու այն միակ նա-

ւով, արդէն պատրաստ էր Պոլիս մեկնելու: Հիւպատոսը մերժու-
մը պատճառարանելով ճամբորդները խճողումը: Այդ նաւը պիտի մեկ-
նէր մեր Հանդիպման օրը, երեկոյան: Իսկ ուրիշ նաւերի սպասելը, նշա-
նակում էր թշուառութեան մատնութիւլ, որովհետեւ յաջորդ նաւերը կամ պա-
տահապետն եւ կամ՝ ամիսների ուշացումով կարող էին հանդիպել Նովորո-
տէյսկ: Եւ ահա մեր Գրիգորը եկել էր խնդրելու միջնորդութիւնը յոյն Հիւ-
պատոսի տիկնոջ, որ թեմերս կը խաղար պարտէղին կից մարզադատում:

Գարնան Հիւանալի եղանակ էր, ամէն բան սէր եւ ժպիտ էր կարծես: Մօ-
տեցանք մարդադաշտի դրան, կազմելով նաեւ տիկնոջ ներկայանալու եւ խօ-
սելու մեր ծրագիրը:

Թէնիսի խաղը թաւալում էր խանդով եւ եռանդով, որի մէջ Հիւպատոսի
կինը յաճախ ծափեր էր խլում փոքրաթիւ հանդիսականներից: Յունական
տիպի գեղեցկուհի էր մեր ապագայ բարեխօսը, բարձրահասակ, վայելչա-
կազմ եւ նազելի: Վերջապէս խաղը վերջացաւ եւ նրան դիմաւորեցինք ասպե-
տական կեցուածքով եւ խորին գլուխ տալով: Ժպտաղէմ առաւ մեր բարեւը
եւ մի պահ դիտեց մեզ:

Նախ՝ ուռուեղնով ներկայացրի Գրիգորին իբրեւ Հայ կամաւորական բա-
նակի բարձրատիճան սպայ, իսկ իմ մասին վկայեցի, որ Հայ գրող եմ եւ
գինուորական թղթակից: Եւ ուռուների հետ միասին կուռել ենք թուրքերի
դէմ Հայաստանի բոլոր ճակատներում: Ու հիմա կ'ուզենք Պոլիս վերադառ-
նալ մեր կորուած, սպաննուած կամ դերի հարազատները փնտնելու: Եթէ
այս նաւով չմեկնինք, թշուառութեան պիտի մատնուինք:

Ուստի խնդրում ենք ձեր բարեխօսութիւնը պարն Հիւպատոսին, որ Հա-
նութիւնն ունենայ մեզ այս նաւով իսկ ճամբու գնելու:

— Լա՛ւ, հետեւեցէք ինձ — ասաց ազնիւ տիկինը, — կարծեմ ամուսինս նա-
ւի վրայ է, շատ կարգադրութիւններ ունի:

Գեղեցիկ կալանաւորը մէջտեղ առինք եւ դիմեցինք գէպի նաւահանպիս-
տը, որ մօտ էր եւ ուր կանգնած էր մեր սերտգնների նաւը, որ տենդադին ա-
ծուխ էր բեռնցում:

Գրիգորը, պոլսական հիւանալի թուրքերէնով, լրացրեց պակասը, յիշա-
տակելով Հայերիս տառապանքը, զոհարբութիւնը եւ նուիրումը Համաձայ-
նականների դատին:

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ, — շարունակ կրկնում էր տիկինը:

Վերջապէս, բարտան ունեցանք Հիւպատոսին դտնելու: Ջողոտ, կորովի եւ
տարիքոտ մէկն էր: Կինը, ժպտաղէմ եւ ծէքծէքումներով, գրկից մարդուն:

Եւ մենք ականատես եղանք յունարէն ընդունով մի վէճի, որ ճակատադրա-
կան նշանակութիւն ունէր մեզ Համար: Կինը խօսում էր քնքշօրէն եւ ցած ձայ-
նով, իսկ մարդը Հեռուհեռէ բարձրաձայն եւ ցասկոտ: Նրա ձեռքի խիտական
շարժումից արդէն կուսում էինք մեր դժբախտութիւնը: Եբբեմն դիտում էի
Գրիգորին, որ սովորականից աւելի էր կրճում իր շրթունքները:

Պաշարը կատաղի էր, բայց ես անխռով էի, քրովհետեւ Հաւատացած էի,
որ ի վերջոյ, ճակատամարտը պիտի կորսնցնէ չորցած ծերուկը:

Այդպէս էլ եղաւ: Թեւանցուկ իր մարզուն, որ գրեթէ ակամայ կը քալէր,
յոյն գեղեցկուհին ձեռքի նշանով հասկացրեց, որ Հետեւինք իրեն: Եւ ուղղակի-
մօտենալով ամսասվաճատի պատահանին սպաց:

— Երկու տոմսակ:

Ու սկսեցինք խտունել մեր պարապ գրպանները եւ հազիւ կարողացանք վճարել փոխարժէքը: Բարեբախտաբար աժան էին:

Հիւպատոսը յանձնելով տոմսակները, սաստեց.

— Այս տոմսերով միայն բացօթեայ կարող էք ճամբորդել:

Սորին յարգանքով շնորհակալութիւն յայտնեցինք: Գնդուհին շատ զոհ էր, աւանց նկատելու, որ մեր սրտերից շատ բան տարաւ իր հետ:

Անտահման ուրախ էինք նաեւ մենք: Գրեթէ անօթի կուշտեր էինք: Հաս ղիւ կարողացանք մեր ունեցած դրամով հաց, պանիր եւ մի քիչ երշիկ գնել:

Բարձրացանք նաւը ճիշտ ժամին եւ սուլիշի վերջին ազգանշանով բեռնատարը ինքզինք յանձնեց Սեւ Մովսէլ արիւնքներին: Երկու օր յետոյ հասանք Պոլիս, ուր այլեւս ամէն իշխանութիւն եւ կարգադրութիւն մնաց Գրիգորին:

Հակառակ Գրիգորի շլացուցիչ բացատրութիւններէն, լքնութեան գեղեցկութիւնները անարդուած տեսայ այս տեղ: Աղտեղութիւն, զարշահուածութիւն, եւրոպական եւ ասիական խաժամուած, Փէս եւ մղկիթ:

— Ա՞յս է մեր հուշակաւոր դիցուհին...:

— Առաջին տպաւորութիւններդ պիտի անցնին, — պատասխանեց բարեկամս: — Պոլիսը միշտ գեղեցիկ է:

Բիւզանդացիներին եւ հռովմէացիներին մի լաւ հայհոյեցի: Ու նաւը նստելով անցանք Սկիւտարը, հայ բանաստեղծների աշխարհը, ուր ապրում էին Գրիգորի հարազատները:

ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Անզգալի վերելքով բարձրանում ենք դէպի վեր, որտեղից փայտաշէն տները, շարք առ շարք, երկարում են աւելի հեռուներ: Պոլսի համայնապատկերը աւելի գեղեցիկ է այս բարձրութիւնից: Գրեթէ Հայկական մի աշխարհ է, ուր հեշտօրէն կարելի է գտնել ցանկացած որեւէ խրճիթ:

Գտանք փայտաշէն տունը Մակար Աղայի, որ Մարտիկեան ընտանիքի հայրն էր: Մանգուղներով բարձրացանք եւ ընդունարանի դրանը մեզ դիմաւորեց բարձրահասակ, վայլակազմ, երկնագոյն աչքերով եւ շէկ մազերով մի կին, որ յուղիչ բացազանութեամբ ընկաւ Գրիգորի գիրկը: Քոյրը եւ եղբայրը կարօտագին համարուեցին ու լացին: Գրիգորի քոյրը յուզումից դողում էր դեռ, երբ ձեռքը մեկնեց ինձ:

— Հայաստանի եղբայր է՝ սաւա Գրիգորը, ինձ ներկայացնելով:

Ալա Տիկ Հայկանոյը, գեռ հեկեկալով, կանչեց.

— Պա՛յծառ, Ալէ՛մ, մօրեղբայրնիդ եկաւ:

Միւս սենեակից երկու աղջնակները ներս փրթան եւ փաթթուեցին մեզ: Պայծառը՝ կարմրաթշիկ եւ հաստիկ, իսկ Ալէմը նրբակազմ եւ սպիտակամորթ:

Մօրը հետ ուրախութիւնից, լաց էին լինում նաեւ այս երկու հրեշտակները, երբ Գրիգորը մեղմութեամբ սաստեց.

— Լա՛ւ, հասկցանք, հերի՛ք է սուզ ու շիվան. անօթի ենք:

Եւ հայկական օճախի օրհնութիւնը իջաւ մեզ վրայ, հազար բարեգնեցրով:

— Այս ի՞նչ է, Գրիգոր, կատակեցի ես, քեզանից սկսեալ մինչեւ փոքրիկները հայկական բան մը չունէք վրանիդ, բոլորդ էլ լիկահեր եւ կապուտաշեայ էք:

— Դեօ ի՞նչ տեսար որ... փեսաս, Մակար Աղան, ուղղակի առաւ մըն է,

իսկ ձորճը ուսուսական լակոտ մը, պահած ենք Հին Արմէններու իսկական տի պը, ձեզ նման այլեւարած չենք... :

Յետոյ Տիկ. Հայկանոյը բացատրեց, որ Մակար Աղան դուրսն է իր առեւարական փորձիկ գործերով, իսկ երկու մանչերը, Արշակն ու ձորճը, թէ՛ կը սորվին եւ թէ՛ զբաղուսներ ունին Բերա, եւ առն կը վերադառնան երկոյսան :

— Լա՛ւ ենք եւ Հանգիստ կ'ապրինք, — վերջացրեց իր խօսքը, — իսկ եղբորս եւ ձեռ զարով Աստուած մեզ աւելի երջանակացուց : Կէտ օր էր արդէն :

Փայտեաց սանդուղի վրայ լսելի եղաւ դանդաղ եւ Հատ Հատ մի ոտնաձայն, որ բնորոշում էր եկողի յոգնութիւնը :

— Հայրիկն է, ասաց Տիկ. Հայկանոյը :

Պայծառն ու Ալէ՛մը իսկոյն վազեցին սանդուղի գլուխը, աւետելով .

— Հայրիկ, մօրեղբայրը եկած է :

Ողջագորուեցին Գրիգորի Հետ եւ ժպտաղէմ ձեռք տուաւ ինձ :

— Բարբ' էք եկեր, Հա՛ղար բարով, ասաց Մակար Աղան, — յոգնութիւններդ անցած ըլլայ :

Իրա՛ւ որ մեր առջև կանգնած էր Փէսով մի ոռու, միջահասակ, ժպտաղէմ, Հանդարտաբարոյ բայց կենդանի աչքերով :

— Է՛հ, ի՞նչ լուրեր մեր Հայաստանէն : Հա՛րկաւ աղէկ է :

Աստուած մեր ձայնը լսեց. վերջապէս Հայրենիք մը ունեցանք... Գէշ աղէկ մերն է : Շուները ձայնընին քաշած են, բայց վերջը նայինք :

Սակաւախօս Գրիգորը միխթարական մի քանի տեղեկութիւններ տուաւ, յարգած լինելու իր փեսան :

Լաւ ճաշից յետոյ յոգնութիւնը եւ քնատութիւնը մեզ նեղում էին :

Այդ նկատելով Մակար Աղան անմիջապէս քարեց .

— Քիչ մը Հանգստացէ՛ք : Երեկոյսան, երբ տղաքը դան, երկար խօսելու ատեն կ'ունենանք :

Դիվանների վրայ, մաքուր անկողիններում, ես ու Գրիգորը անմիջապէս քնեցինք, եւ զարթնեցինք միայն մայրամուտին, երբ Արշակն ու ձորճը արդէն վերադարձել էին :

Սրանց գարով տունը ուղղակի Հարսանիքի վերածուեցաւ : Ձերմ եւ գորովայլից Համբուրեցինք եւ գգուեցինք Երկուսին էէ, որոնք մեզանից բաժանուեցին միայն ուշ գիշերին եւ ծնողաց ստիպման տակ :

Արշակը, մեծ եղբայր, խաղաղասէր եւ Հեզահամբոյր մէկն էր : Սիրում էր լսել քան թէ խօսիլ : Իսկ ձորճը Արշակի Հակապատկերն էր, վառվռուն, անՀանդարտ, յանդուգն, բայց եւ զգայուն եւ դադափարապաշտ : Ինքը ղեռ պատանի, Հազիւ 16-17 տարեկան, մեր վրայ կը գուրգուրար իբր խնամքի կարօտ երախաների : Վերին աստիճանի Հաճոյակատար, Հաճոյախօս եւ անՀանդուրժելի Հարցասէր էր :

Առաջին օրերին ձորճի այս յատկութիւնները վերագրում էի նրա պատանեկան սպեկտրութեան : Բայց ՀեազՀետէ նշմարեցի, որ նա ուշիմ է նաեւ, զրական եւ վճճական : Ինչ որ խօսում է եւ անում, բխում են նրա Հոգեկան կոռուցումօքից :

Շուտով ձորճը սիրելի դարձաւ ինձ, թէեւ անեցիները նրա խանդավառութեան շատ կարեւորութիւն չէին տալիս : ձորճը ճշմարտապէս լեցնում էր մեր կեանքը երբ ներկայ էր, եւ պարագութիւն էր թողնում իր ետեւ երբ Բերա կ'երթար ուսանելու կամ գործելու : Ամէն օր առն էր վերադառնում նուէրներով, — ընտիր ծխախոտ, նոր ելած պտուղներ, թարմ ձուկ եւ այլն :

Եւ զարմանալի կերպով գիտէր թէ ես ու Գրիգորը ի՞նչ բաներից կ'ախորժինք եւ կամ Հաճոյք կը զգանք:

Բնական է, Գրիգորը ինձ չափ, թերեւս աւելի էր սիրում Ճորճին, բայց խիստ զգոյշ էր նրան հրահրելուց եւ երես տալուց: Իսկ ես ուղղակի շփացնում էի նրան, առանց ի նկատի ունենալու մանկավարժական տարրական կանոնները:

Այս բանը երբեք Հաճելի չէր Գրիգորին, եւ այս առթիւ նրա պիտոզու-թիւնները անպակաս էին:

Մի օր Գրիգորը, լաւ տրամադրուած, Հարցրեց, Ճորճին ակնարկելով.

— Ի՞նչ է կարծիքդ այս լակոտի մասին:

— Գուշակել նրա ապագան անկարելի է բայց մի բան պարզ է, որ ոչսպասումն է մէջ թաղնուած է մի անյայտ մեծութիւն:

Առանց պատասխանի Գրիգորը խորասուզուեց ընթերցանութեան մէջ:

Ամիւրանք անյազ ընթերցող է: Նրան տուէք գիրք ու թերթ, Հաց ու պանիր եւ մի բաժակ ջուր, եւ սպասեցէք, որ դուրսը վեր բարձրացնի: Միայն հրդեհ կամ ուղղական ահազանգ կարող են նրան սթափեցնել:

Մակար Աղան, Հայերէն եւ Թուրքերէն լրագրիւնների տրցակը նետում էր տուն եւ յետոյ էր գնում գործի: Գրիգորը ուշադիր կարդում էր Թուրք թերթերը, որոնց կարեւոր խմբագրականները եւ լուրջ յօդուածները յաճախ թարգմանում էր ինձ, ցոյց տալու Համար Թուրքերի նրբամտութիւնը եւ քաղաքական Հարցերին մօտենալուն եւ վերլուծելու ճկնութիւնը, որոնք յաճախ ինձ զարմանք էին պատճառում:

Մարտիկեան ընտանիքը մեզ Համար արքայութիւն էր, Հայաստանի դըրկանքներից յետոյ: Ոչինչ չէր պակասում մեզ երջանիկ լինելու, — սէր, յարգանք, Հարազատութիւն եւ խնամք:

Մէկ շաբաթ յետոյ իջանք եւրոպական ավեր եւ առաջին այցելութիւնը տուինք «Ճակատամարտ»ին: Մանօթացանք մեր տաղանդաւոր խմբագիր Ծաւարը Միսաքեանին, որ, աւա՛ղ, մեզ Հետ չէ այլեւ: Տեսանք նաեւ շա՛տ ծանօթ դէմքեր կովկասից: «Ճակատամարտ»ը դիւսաւոր կեդրոնավայրն էր առաջուր Հայ մտաւորականութեան:

Յաջորդ օրը «Ճակատամարտ»ի մէջ կարդացինք իմ ժամանան լուրը, ուր ասուած էր թէ պիտի աշխատակցիմ թերթին:

Կարելի չէր մերժել Ծաւարին: Ու ես Պոլսում գրեցի իմ այլաբանական վիպակներից մէկ, որ լոյս տեսաւ «Ճակատամարտ»ի մի քանի Համարներում իրրեւ թերթօս, «Պատերազմի Մահը» վերնագրով: Ստորագրեցի նաեւ մի քանի ուրիշ պատմուածքներ:

Երջանիկ օրեր էին: Թուրքիան պարտուած, Հայաստանը Աղան եւ Անկախ. որի մասին դրուած լուրերը կարդացուած էին յափշտակութեամբ, որպիսի Հետաքրքրութեամբ կարդացուած էին Թուրք դիւսաւոր շարդարարներից մէկի, Ծօզդաւրի ջարդարար Քեմալի յանդալից դատավարութեան մանրամասնութիւնները: Քեմալը կախողան բարձրացաւ Պոլսոյ ամենամեծ հրապարակում, որի թաղումը մեծ ցոյցի վերածուեց եւ ջարդարարը Հոչակուեց ասղալային Հերոս:

Այս խնդիրներով մեծապէս շահագրգռուած էր պատանի Ճորճը, որ վերադառնում էր տուն նուէրներով եւ թարմ լուրերով:

Նրա պատանեկան վառ երեւակայութեան մէջ երկու ցցուն հակադասուկերն էր կային — Թուրքիան ճզմուած եւ Հայաստանը ոտքի ելած:

Եւ ահա՛ Ճորճի անկերլանալի հարցումները մեր յաղթանակների եւ Թուր-

քերի պարտութեան մասին :

— Նախ՝ գիմում էր մօրեղբօրը իր հետաքրքրութեան գոհացում տալու համար :

Գրիգոր Ամիրեանը, որ հիանալի պատմիչ է ուղիական գործողութիւններին, երբ ունկնդիրները մեծեր են, երբեք չուզեց գոհացում տալ ձորճին :

Ձորճի այն հարցումներին թէ մեր եւ թրքական բանակները ի՞նչպէս կոռուցին, եւ թէ մենք ի՞նչպէս յայթեցինք, Գրիգորը պատասխանում էր չափազանց ժլատ :

— Ետզակրատելու պէտք չկայ. Հայաստանի մէջ մենք եւ թուրքերը կոռուցինք. թուրքերը շատ էին, իսկ մենք՝ քիչ : Կոռուները տեւեցին երեք օր ու դիշեր : Մենք յայթեցինք : Եղածը այ՛ն է :

Նիսայ կարելի՞ էր հայրենաւէր պատանիին խաբել, մեր հերոսամարտերը այսքա՞ն կարճ ու կարճակ պատմելով :

Եւ ինձ էր մտում պատմել, նոյնիսկ յետին մանրամասնութիւններով Հայաստանի հերոսական դրուագները, որոնք շարունակելի էին միշտ : Երբ վերջացրի մասնակի հերոսամարտերի շարքը, մի օր սկսեցի ներկայացնել Արարատեան Գուշի եւ Ղարաքիլիսայի բախտորոշ ճակատամարտերը :

Պատանի ձորճը լսում էր արտակարգ փափշտակութեամբ, մերթ ընդ մերթ ինձ ընդմիջելով տարօրինակ հարցումներով :

— Սահկ, կոկորդ կոկորդի՞ կուզայիք թուրքերուն հետ :

— Նախ՝ սուիկով կը հնձէիք անոնց շարքերը, իսկ հարկ եղած պարագային՝ կոկորդ-կոկորդի եւ օճիկ-օճիկ կուզայիք :

— Թուրքերը ի՞նչ կը պոսային :

— Ալլա՛հ դալլա՛հ կանձելով գետին կը տապալուէին եւ կամ կը փտուէին լեղակապտա :

— Օ՛րս...

Եւտոյ մեր այրումին հետապնդում էր փախչողներին, շարունակում էի Եսպարանց Կաշիւր սրով մաքրելու համար :

— Ա՛խ, ես ինչո՞ւ հոն չէի, յանկարծ բացաղանչեց ձորճը, բռունցքները ճօճելով օդին մէջ :

— Բա՛ւ է, զե՛վղէկ, ալ քնելու տանն է, վերջ տուէք, ուստեց Գրիգորը : Իրօ՛ք, ուչ էր. արտաբառուեցինք քնելու :

Երբ մենակ մնացինք, Գրիգորը լուաց թափեց նա՛եւ ինձ :

— Այրուհետեւ պէտք չէ՛ կարեւորութիւն տայ այս շտապիտ լակոտին : Մա՛րդ Աստուծոյ, չե՞ս նկատեր, որ այս լոկոտը ընդունակ է ամէն բանի : Վաստ՛հ կարիք, որ օք մը փորձանք պիտի բերէ իր ծնողաց եւ մեր գլխուն : Բի՛չ մը չափուորէ՛ վիպասանական երեսակայութիւնդ :

— Ին՛նի՞ ես. հակաճառեցի, խեղճ պատանին ի՞նչ փորձանք կարող է բերել մեր գլխուն :

Ամիւսներ էին անցել ու մեր արքայական կեանքը ընթանում էր նոյն յարգանքի, զուրգուրանքի եւ ջերմութեան մէջ : Մակար Ալայի օճախի քաղցրութիւնը եւ հարազատութիւնը զզում էինք լիովին : Սակայն Հայաստանի կարօպը սիրուց Կրպի զառնալ, օրից օր լայնանալով եւ խորանալով :

Հայրենարարձութիւնը այլեւս անգիմադրելի էր իմ մէջ : Տարբեր անուսնով եւ յարմար առիթով ես վերագարձայ հայրենիք, Մարտիկեան ընտանիքին թողնելով իմ արցունքները եւ նրանցից ինձ հետ բերելով անմոռանալի յիշատակները :

Շուտով Հայաստան եկաւ անեւ Գրիգոր Ամիրեանը, որ անմիջապէս միա-

ցաւ մեր բանակին: Այն ժամանակ մենք Երևանում կազմել էինք Հայաստանի Գրոյնների Ընկերութիւնը, որ ծանօթ էր Գորական Պանդոկ: անուով, իմ նախազանութեան տակ:

Հայ-թրքական պատերազմի վախերը դառնում էին իրական: Տենդազին ցորակը կար Հայաստանում: Տարիքի բերումով զօրակոչի ենթարկուցի եւ Գորական Պանդոկի նախազանութիւնը յանձնելով Ստեփան Զօրեանին եւ Եղիշէ Չարենցին, միացայ բանակին, ուր եւ դուայ իմ սիրելի բարեկամ եւ եղբայր Գրիգոր Ամիրեանին: Նորից միասին էինք Գորգ զօրագունդի մէջ, որի հրամանատարը Սեպուհն էր եւ գունդի շարժական մասի պետը՝ Գրիգոր Ամիրեան:

Հայ-թրքական պատերազմը սկսուել էր արդէն: Մեր գունդին յանձնուեց ընդհանուր ճակատի աջ թեւը, Մերտինկի շրջանում (Արտասան): Ամբողջ կռիւնների ընթացքում մէկ թիզ հող չզիջեցինք թշնամուն:

Թուրքերը հասել էին Կարսի տակ: Սպարապետ Նազարբէկեան մեր սպայակոյտին ծանօթացնում էր ծածկադրով, որ Հայկական բանակը կազմ ու պարաստ է ընդհանուր հակաշարժկաման, 1920 թ. Հոկտ. 14-ին: Մեր ուրախութիւնը չափ ու սահման չունէր:

Բայց մեր հրճուանքը երկար չտևեց: Կարսը վտանգի տակ էր եւ հրամանատարութիւն հրամանագրեց, որ նահանջենք ստանց Կարսը մտնելու:

Բերդաքաղաքը արդէն ընկած էր...

Երկար է մեր ողիսականը եւ ծանօթ են հետագայ աղէտները: Հասնելով Ղարաքիլիսէ տեղեկացանք, որ ձորձ Մարտիկեանը գերի ընկած է Մարիզամիշի մէջ: Բաւական չէր մեր ազգային մեծ աղէտը որ արդէն խոցել էր մեր սիրտը եւ ահա ձորձի նահատակութիւնը գալիս էր արցունքներ քամելու մեր աչքերէն:

Հայաստանը խորհրդայնեցաւ, որին յաջորդեց Փետրուարեան ապստամբութիւնը: Գրիգորն ու ես իրար կորսնցրինք դարձնալ:

Նահանջ Բիւրոցի հետ ես անցայ Պարսկաստան, Եգիպտոս եւ ապա Զեխոսլոյվաքիա ուսանելու: Բախտը ինձ նետեց մինչեւ Հարաւ. Ամերիկա: Տասնեակ տարիներ անցան, առանց լուր ունենալու ո՛չ Գրիգորի եւ ո՛չ էլ Մարտիկեան գերդաստանի որեւէ անդամի մասին:

Եւ ահա մի օր Գրիգոր Ամիրեանը Ռուսաստանի ինձ գրեց, որ Հիւս. Ամերիկայում հռչակ հանած ձորձ Մարտիկեանը Սարիզամիշի մէջ գերի ընկած եւ նահատակուած մեր սիրելի ձորձն է: Այլեւս կարելի է երեւակայել իմ ապշութիւնն ու զարմանքը:

Այս հերոս պատանիի հէքեաթը այլեւս լուծուած էր ինձ համար:

Սարիզամիշի կալանաւորը, չքեղ յարութեամբ՝ ահա մեզ մօտ է, տիրացած համաշխարհային համբաւի իբրեւ զրոյ, մարդասէր, բարեգործ եւ մանաւանդ ջերմ հայրենասէր:

Երանի թէ հայ ժողովուրդը այսպիսի «փորձանքներ» չա՛տ բերի իր գըլխին: Ու երանի թէ հայ բոլոր պատանիները ձորձի պէս մէկ մէկ «փորձանքներ» լինեն:

Ս Կ Ա Ո Ւ Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Ջ Ր Ա Մ Ո Յ Ն.-

Ամէն մէկ սկառուտէ լողալ գիտնալ կը պահանջուի, բայց պարզ լողալը չի բաւեր, պէտք է քաջ լողալ գիտնալ, որպէսզի կարենան ջրամոյն եղող անձերը ազատել:

Լողալու հետ պէտք է գիտնալ նաեւ այն պատճառները, որոնք առիթ կու տան շատ մը մարդոց խեղդուելուն: Շատ պաղ ջուրի մէջ եւ երկար ժամանակ լողալէն մարդ կը յոգնի: Նաւակի մը մէջ տեղ փոխելը շատ սխալ բան մըն է, որ կրնայ նաւակին շրջելուն պատճառ ըլլալ, պէտք չէ նաեւ նաւակին մէջ նստած օբորուիլ:

Ջրամոյն եղող անձի մը առաջին բնազդը զինքը ազատող անձին ամուր մը փարիչն է ինչ որ սարսափելի է ու նոյնիսկ պատճառ կ'ըլլայ ազատարարին մահուան: Լաւ լուզորդին անմիջական մտածումը պէտք է ըլլայ խեղդուելու վրայ եղող անձին ճիրաններէն ազատ մնալ: Ազատարարը ետեւը պէտք է անցնի եւ ջրամոյնին դատարկներէն բռնելով վեր քաշէ, առանց թոյլադրելու անոր, որ իրեն կառչի: Կտրելի է նմանապէս վզէն բռնելով վեր Հանել:

ԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ ՇՆՉԱՌՈՒԹԻԻՆ.-

Արուեստական շնչառութիւնը օգտակար արդիւնքներ կուտայ թէ՛ ջրամոյն եղող եւ թէ՛ կազային կամ այլ պաճառներով խեղդամահ ըլլալու վտանգին ենթարկուող անձերուն:

Փրոֆ. Շաֆէրի դրուսթիւնը լաւագոյնն է խեղդամահ եղողի մը շնչառութիւնը վերակենդանացնելու, քանզի անհատ մը առանձին կարող է ժամ մը աշխատիլ: Անոր դրուսթեամբ ենթական շատ օղ կը ստանայ, լեարդ վնասելու վախը չկայ եւ ոչ ալ լեզուն դուրս քաշելու ստիպումը:

Ննթական պառկեցո՛ւր երեսն ի վար դետնի վրայ, ձեռքերը երկարէ՛ զլիւէն վեր: Դէմքը ձախ կողմի վրայ դարձուր եւ դատարկին վրայ թող Հանդչի: Այս եղանակով լեզուն դուրս պիտի իյնայ եւ ջուր սկսի Հստի բերնէն:

Ննթական ջուրը ծունկի գալով՝ երկու ձեռքով սկէ փոխն ի փոխ սեղմել եւ թողուլ կոնակի կողոսկրի վրայ: Շարունակէ՛ ասիկա վայրկեանը 12 անգամ ընելու արագութեամբ: Ասիկա պատճառ պիտի ըլլայ որ օղը թոքերէն ներս խուժէ եւ մահատանը անձը վերակենդանութեան նշաններ ցոյց տալ, բայց Հակառակ ստոր աշխատանքը պէտք չէ՛ դադարեցնել, մինչեւ որ ենթական շնչառութիւնը բոլորովին կանոնաւորուի:

Մեր արուեստական շնչառութեամբ ենթական վերստանայ իր գլխակցութիւնը՝ այն աստիճանի կարելի է գրգռազեղ տալ անոր: Վերջը Հագուստները Հագուեցնել, անկողին դնել եւ Հանդարտ ու տաք պահել պէտք է: Թոքատապը Հիւանդութիւն մըն է, որ թրջուած մարդոց կը յարձակի ընդհանրապէս, հետեւապէս ծոփը կամ գետը իյնողի մը շնչառութիւնը վերակենդանացընելէ անմիջապէս յետոյ, անոր թրջած Հագուստները Հանելով, չոր Հագուստներ Հագուեցնել եւ անկողին պառկեցնելու է զայն:

Ս Ա Բ Ի Լ .-

Սառող անձ մը պէտք է սրբոյ սեւեակ մը դնել եւ պաղ ջուրի մէջ թրջած լաթով մը լաւ մը սրբել զայն: Սենեակին օդը պէտք է աստիճանաբար տաք-ցընել, նոյնպէս լաթը թաթիսել հետզհետէ աւելի տաք ջուրի մէջը Անմիջապէս որ ենթական ի վիճակի է, գրգռագեղ խմցուր: Վտանգաւոր է սառող մէկը բաց կրակին շուջն քերտը եւ կամ քառք լուրանք ատնել տալը, անոր սթափիչէն առաջ, ինչ որ յայտնի է ըլլայ՝ երբ անոր մորթը կը սկսի տաքնալ, իր բնական գոյնը կը ստանայ եւ ընդհանուր վիճակին մէջ բարելաւում մը կը նշմարուի:

ԳԻՏԵԼԻՔ 6.— Հետեւեալ կերակուրներէն երկուքը եփել զիտնալ (ընտրութիւնը քննիչին թողուած է): Թռչուն մը փետրափել եւ եփել, հաց շաքել եւ եփել, ձուագեղ, բանջարեղէն կերակուր մը շամփուր (շիշ-էկպապ) մսեղէն կերակուր մը:

Սկառուական խտչալէ ու գործունէութենէ անտեղեակ սեւէ անձ՝ պիտի զարմանայ՝ երբ տեսնէ թէ՛ կերակուրի մը եփելու հմտութիւնը իրը պայման՝ կը ներկայացուի գիտելիքներու շարքին: Այսպիսիներու արտաբանութիւնը կրնայ արդարացի պատճառներէ յառաջ եկած ըլլալ. օրինակի համար՝ միջն-չեւ ցարդ ընդունուած սովորութիւններու կարգերուն եւ աւանդուած գիտութիւններու մէջ ոչ ոք հանդիպած է՝ 12-18 տարեկան պատանիներու կե-րակուր մը եփելու ո՛րեւէ պահանջը: Հետեւապէս երբ առաջին անգամ պարտապիւր պայման մը կը պատրաստուի անչափահաս տղոց, իրը անսովոր բան մը՝ զարմանք կը պատճառէ անշուշտ, բայց երբ քաջի տալեւ ունենանք իսկական սկառուր եւ իր վարած կեանքը, լեռներու լանջքին կամ անդամներուն՝ խորը, հեռու՝ քաղաքի հաճոյքներէն եւ փարթամ աւճոյ ուտելիքներէ, ինչ որ իրեն համար սահմանափակուած է քանի մը պարզ, բայց մաքուր ուտելիքներու մէջ, այն ատեն որոշապէս կրնանք ըմբռնել իսկական իմաստը սկառու-տի մը կերակուր եփելու ընդունակ ըլլալու պահանջքին, զոր դասած ենք տաղին կարգի սկառուներու գիտելիքներու շարքին:

Եթէ ակնարկ մը նկատուի պահանջուած կերակուրներու ցուցակին վրայ, պիտի տեսնուի որ՝ անոնք սովորական սննդեղէններ են, զորս հեշտութեամբ կարելի է ճարել, եւ օրոնք գրեթէ մշտական եւ ընդունուած ուտելիքներն են՝ բացօթեայ կեանքի հետեւող մարդոց: Որսի միւր, հաց եւ խորտիկը, ասոնք՝ անխուսափելի ուտելիքներն են սկառուտի եւ թնտառային կեանքի վարձ՝ ան-ձերու, իսկ ձուագեղ բանջարեղէնով եւ մսեղէնով խառն կերակուրներ երկ-րորդական կը դասուին եւ կարելի նկատել իրը ճոխութիւններ: Սկառուա-կան կեանքը հակառակ իր բացարձակ պարզութեան եւ ալյազան ուտելիքնե-րէ զրկումին, այնքան քաղցր եւ հաճոյալի է որ՝ ուտեստեղէններու՝ միօրին՝ նախութիւնը եւ տեսակի շարժութիւնը ոչինչով կը նոսաբեցնէ անոր հրապոյ-րը, եւ այլ է պատճառոց՝ որ սկառուական կեանքի մէջ ապրողը շատ աւելի երջանիկ կը զգայ իր պարզուկ կերակուրովը, քեզ մը հացովն ու որսի միտ-վը՝ քան ընտանական սեղանի շուրջ իւզուտ, ծանրահաս եւ դժուարամտուր ճոխ կերակուրներով, սնանող մը: Հեղինակաւոր անուանի բժիշկներ ազգուօրէն կը յանձնարարեն ծնողներուն՝ զոյնը ըլլալ պարարտ եւ իւզուտ կերակուրներ չտալու պատանեկութենէն չափահասութիւն թեւակոխող տղայոց: Եսառ մը տղայոց թուլամորթութեան եւ ջգային զրգիւններու իսկական պատճառը կե-

պատրաստութիւնը թեկնածու սկաուտներու կողմանէ կարելի է սորվիլ տուրակութենէրու պատրաստութիւնն ու այլազանութիւնն է՝ այնպէս որ՝ սկաուտական կազմակերպութեան գերը, նոյնիսկ այս որոշ կէտին վրայ, իր խիստ տեսչատելի նոյառակը ունի: Երբ դիտելիք վեցի մասին եր խօսինք, անհրաժեշտ է նաեւ սկաուտներու ուշադրութիւնը հրաւիրել երկրորդ կարգի 6 եւ 7 գիտելիքներու վրայ, որոնց առաջինը կը խօսի բաց օդին մէջ կրակ շինել եւ վառել, իսկ երկրորդը՝ սկաուտական ամանի մէջ միտ եւ գետնախնձոր եփել:

Ինչպէս կը տեսնուի այս երեք դիտելիքները իրարու լրացուցիչ մասեր կը կազմեն, նախ կրակ շինելով կը սկսի, յետոյ պարզ կերակուրի փորձ կը կատարուի, իսկ ամենէն վերջը բանջարեղէնով մօտառն կերակուր մը կը պահանջուի: Այնպէս որ՝ երբ սկաուտը երկրորդ կարգի օգնականներու լրիւ անդամ է եւ այս անգամ ալ աստիճան կարգի վեցերորդ պայմանը կը սրբէ եւ կ'անցնի, ան կը ներկայանայ բուն սկաուտը՝ որ զիսէ իր կենցաղը համաձայնեցնել բնութեան եւ բացօթեայ կեանքի: Ասկէ զատ ան գիտէ նաեւ ապրիլ եւ երջանիկ զգալ, վայելելով մի միայն այն նիւթերը որոնք իր տրամադրութեան ներքեւ կը գտնուին: Առաջին կարգի գիտելիք վեցի համար անհրաժեշտ պայման է որ ընտելութիւնը կատարուի բացօթեայ վայր մը եւ դաշտային վայրայանի վրայ: Սկաուտները պէտք է գիտնան թէ բանակումներու միջոցին, իրենց ուտելիքը պէտք է ըլլայ սննդարար եւ առատ, բայց՝ ոչ աւելորդ: Սկաուտը կայուն կեանք չի վայելի ան ստիպումէ: Էականութիւթ մը մէջ՝ պատրաստել իր բոլոր կազմածները եւ այդ բոլորը շալկած երբեմն ժամերով քաղի, այնպէս որ՝ եթէ իր կազմածները ծանրաբեռնուած են աւելորդ եւ զանազան ուտելիքներով, կրնան չափազանց նեղել եւ յոգնեցնել զինքը: Այս անպատեհութիւնը զիրար կը հարթուի, երբ սկաուտը քանի մը բանակումներէն վերջ՝ փորձառու դառնայ: Քաղաքի եւ բանակումի կերակուրներու պատրաստութեան մէջ բաւական աչքառու տարբերութիւններ կան, որոնք պէտք չէ որ սկաուտներու ուշադրութենէ վրիպին եւ լաւ է որ նշանակուին՝ հոս նկատի առնուելու համար:

1.— Քաղաքի մէջ, խոհանոցի, խանութ մը կը գտնուի, ուրկէ կարելի է հայթայթել ինչ ուտելիք որ փափաքուի, միեւնոյն ատեն մատանք եւ խոհանոցին պարահները առատութիւն կայ միշտ. իսկ վրանի տակ սկաուտներու պաշարը սահմանափակ է:

2.— Տանը մէջ, խոհանոցին մէջ, միշտ մէկը կը գտնուի, որ կրակին եւ կերակուրներուն հոգ տանի, մինչդեռ բանակումներու միջոցին երկուս կամ երեք սկաուտ ստիպողաբար կը դատարարուին կերակուրի պատրաստութեան հոգ տանելու եւ փայտ հայթայթելու ու կտրել կրակի համար: Վերջինչեայ մը կրկու վէտերը պէտք է որ հաշուի առնեն սկաուտները եւ բոտ այնմ յարմարացնեն իրենց պատրաստութիւնը: Պէտք չէ մտնալ թէ սկաուտները որոշ առաքելութիւններ կատարելու կոչուած պաշտօնեաներ են այսպէս ոք ամբողջ օրը ժամավաճառ չեն կրնար ըլլալ կերակուրի պատրաստութեամբ եւ կամ ճաշ ընելով: Սկաուտներու համար ամենախոհեմ եղանակն է՝ պարզ կերակուր մը ուտել կէսօրուայ ճաշի համար, օրինակ՝ հաց, պանիր եւ կամ պաք միտ, եւ պահել մեծ ճաշը գիշերուան համար՝ երբ աւելի ժամանակ կայ չանդղիտի եւ կարելի է կրակ շինել եւ տաք կերակուր պատրաստել ընթրիքի համար: Առտուան եւ կէսօրուան ժամանակաշրջանը թանկագին է սկաուտին համար եւ ան՝ պէտք է օգտուի լոյսէն՝ հետախուզութեան եւ արշաւներու համար: Երբ հետապնդելիք նպատակ մը կայ, ճաշը եւ ուտելիքները երկրորդ դասին կը մտնան: Ասիկա սկզբունք մըն է՝ որմէ չի կրնար շեղել սկաուտը: Գիտելիք վեցի նպատակը սկաուտները վարպետ խոհարարներ պատրաստել չէ՝ անտարակոյս, բայց սկաուտը վիրաւորանք մը պիտի նկատէ՞ք՝ եթէ ուրիշ-

նը, ուր ամէն յարմարութիւններ կը գտնուին :

Իբր վերջաւորութիւն պէտք է յիշեցնեմ բոլոր սկաւառներուն թէ՛ նշանակուած քննիչը ազատ է սկաւառէ մը պահանջել այս դիտելիքին մէջ որոշներ իրենց ցոյց տային ընել այն բաները՝ որոնք իրեն պարտականութիւն եւ պէտք մը նկատուած են : Վնչ որ կ'արժէ ընել, կ'արժէ լաւ ընել, առածը ճշգրիտ կերպով կը պատշաճի սկաւառին նկարագրին եւ այդ իսկ պատճառաւ ան ներքին մղում մը կը զգայ նոյնիսկ բանակումի խոհարարութեան պարտականութիւնը կատարել լաւագոյն կերպով : Կերակուր մը համեղ եփելու գաղտնիքը չի կայանար այնքան առատ իւղ եւ կամ ուրիշ նիւթեղէններ ունենալուն մէջ, որքան՝ մաքրութեան, ճաշակի եւ ամենէն աւելի գործածութեան մէջ : Եթէ եփող անձը չկարողանայ իր տրամադրութեան ներքեւ գտնուած հում նիւթերը խոհեմութեամբ գործածել, ան պիտի չկրնայ իր եփածները հաւնեցնել ուրիշներուն : Եւ որովհետեւ սկաւառները առատ պաշար չեն կըրնար կրել իրենց կազմածներուն հետ, անհրաժեշտութիւն մը կը դառնայ բացարձակ խնայողութիւն ընելով հանդերձ, ջանալ մտացի ըլլալու եւ ուղեղը գործածելու՝ կերակուրներ պատրաստելու միջոցին : Սկաւառները՝ որոնք ստիպուած են՝ յաճախ թոշուել միտով անանիլ պէտք է սորվին լաւագոյն միջոցը, որով թոշուն մը կարելի է փետրատել եւ եփել : Թոշուն մը կարելի է երկու եղանակաւ եփել, մին՝ փետուրով միասին, իսկ միւսը փետուրները մաքրուած : Փաթթէ թոշունը ամբողջութեամբ կաւի խաւով մը եւ հրաշէկ անիւններու մէջ դիր, ժամանակ մը վերջ, երբ վրայի կաւը կտորես, փետուրները միասին վար կը թափին, իսկ միւսն ալ լաւ մը եփած մէջտեղ կու դայ : Թոշունները կրնան եփիլ նմանապէս անոնց փորը մաքրելով եւ մէջը կրակ դարձած քարի կտոր մը դնելով, այս վիճակին մէջ դեր թոշունը կասկարայի մը վրայ եւ քիչ ժամանակէն ուտելու պատրաստ կ'ըլլայ : մի՛ մոռնար որ թոշունին սպաննուելէն անմիջապէս յետոյ, փետուրները դիւրաւ կը մաքրուին . եթէ մտքմիտ պաղի, դժուր կ'ըլլայ փետուրազերծումը : Սկաւառը իր ձեռքը չունենալով հաց շաղկու եւ եփելու ամէն դիւրութիւն եւ գործիք, ստիպուած է համակերպել իր միջտօթիին եւ պատրաստել հացը՝ պահանջի համաձայն : Օրինակ՝ հացի տաշտի փոխարէն ան կը գործածէ իր շապիկը, որ հակառակ կողմը դարձնելով ալիւրը վրան կը թափէ եւ այդպէսով հացը լաւ մը կը թրէ, չմոռնալով չափաւոր քանակութեամբ աղ դնել, յետոյ մէկ կամ աւելի մասերու բաժնելով կասկարային եւ կամ տաք մոխիրներու վրայ կը դնէ եփելու համար : Եթէ բանակումի տեղը յարմարութիւն ունի բանակի յատուկ փուռ մը չիսելու, այդ պարագային շատ համեղ եւ իսկական հաց կարելի է եփել : Նեղ պարագաներուն մէջ, հաց կարելի է ունենալ՝ խմորը ծառի մաքրուած ճիւղի մը վրայ բոլորել երեք մատ տայն ժապաւելի ձեւով եւ ատիկա կրակին առջեւ բռնելով դարձնել՝ միջեւ լաւ մը եփելը :

ՁՈՒԱԶՆԵՂ. — Հինգ հակիթ կտորէ եւ մէջը երկու դգալ նշայ լեցուր եւ լաւ մը զարկ : Քիչ մըն ալ աղ ձգէ վրան, քիչ մը մաքուր իւղ կարմրցուր եւ դարձուած հակիթը վրան լեցուր ու պատաստապով մէկ ծայրը վերցնելով նայէ, երբ մէկ կողմը կարմրի, միւս կողմը դարձուր : Զուազեղին վրայ կարելի է անուշ դնել՝ եթէ աղը շատ ձգուած չէ : (Վտր խոհարարք)

Պորտիկը սովորական ուտելիքն է սկաւառին, համեղ եւ դիւրին եփելուն պատճառաւ : Փայտէ բարակ ճիւղեր պատրաստէ մատիտ չափ երկայն ու անիջ աւելի բարակ, կակուղ միւսը կէս բթամատի մեծութեամբ կտորներու բաժնէ եւ անցուր փայտէ շամփուրներուն վրայ եւ կրակի վրան կամ առջեւ բռնէ միջեւ որ լաւ մը եփին : Մասխառն կամ գուտ բանջարեղէն կերակուրներու պերճանք կը համարուին սկաւառներու համար, քանի որ անոնց պատրաստութիւնը աւելի դժուար եւ նիւթերը այլազան են : Ուէէ կերակուրի

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ԱՐԽԻԻԷՆ

2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ Հ.Մ.Ը.Մ.Ի ՓՈԽՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

4. ՊՈԼՍՈՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ԴԻԻԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՍՍԻԱՅԻՆ

Ի լրումն Մինիստր Արալեանի հետագրի որով խնդրում է երկու մասնագետ սկաուտ պետեր յոգել Երևան, պատիւ ունինք տեղացնելու, որ Մինիստրութեան ծրագիրն է Հայաստանի մէջ ամենայն չափով տարածել սկաուտութիւնը, բայց դրան արգելք է հանդիսանում հըմուտ մասնագետների բացակայութիւնը: Ուստի եթէ տակաւին չէք զրկած մարդիչներ, խնդրում եմ բարեհաճէք առանց յապաղելու կատարել Պր. Մինիստրի խնդրքը, որովհետև ժամանակն անցնում է եւ կարիքը ահագին:

Հանրային կրթութեան եւ Արուեստի Մինիստրութեան
Բժշկա-առողջապահական բաժնի վարիչ
Բժիշկ. Վ. ԱՐՄՐՈՒՆԻ

Հ.Մ.Ը.Մ.Ի կեդրոնը այս առթիւ կը գրէ:—

Հայաստանի Կրթական Նախարարութեան սոյն նամակը, կը հրատարակենք մասնաւորապէս մեր պաշտօնական ձեռնհաս շրջանակներուն ցոյց տալու համար կարեւորութիւնը սկաուտական կազմակերպութեան:

Օրէ օր կը ծանրանայ Հ.Մ.Ը.Մ.Ի գործը եւ Միութիւնը իր ճիգին ծայրագոյն աստիճանին հասած ըլլալով հանդերձ, ստիպուած է հասնիլ նաեւ Մայր Երկրի կոչին, իր գերագոյն պարտականութիւնը, իր նպատակն է այսօր սակայն դիտել կուտանք մասնաւորապէս Միութեան պատուակը նախադա՛ն Ս Պատրիարքին (Չաւէն Պատրիարք (Կ Ե.), որ ուշադրութեան բաժին մը յատկացնէ մեկի, բարոյական ակադեմիանէ՛ զատ նիւթական օժանդակութեան աղբիւր մը ցոյց տալով Միութեանն՝ սա նեղ օրերուն մէջ, որ այնչետա՛ճ գլխի պահանջը ունի հասնելու կզած ստիպողական պահանջներուն:

Հ. Մ. Ը. Մ.

ՀԱՅՐԵՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

Հայաստանի Հանրային Կրթական Նախարար Պր. Արալեանի հեռագրի վրայ, ուղարկուած Կ. Պոլսոյ Հայաստանի դիւնադիտական ներկայացուցիչին, որը խնդրում էր Հ.Մ.Ը.Մ.Ի կեդրոնին երկու մասնագէտ սկաուտ պետեր ուղարկել Հայաստան, կազմակերպելու համար Հայաստանի սկաուտութիւնը:

Հ.Մ.Ը.Մ.Ի կեդրոնը Հայաստան ուղարկեց երեք սկաուտ խմբապետներ: յանձնին Վահան Չերազի, Օ. Եարմաճեանի եւ Տ. Որոյանի:

Յաջորդել կուտանք սկաուտ խմբապետ Վահան Չերազի մէկ նամակին պարունակութիւնը, գրուած 10 եւ 20 Մայիս 1921-ին Ալեքսանդրապոլէն Հայաստան, ինչպէս եւ կը դնենք անոր նկարը:

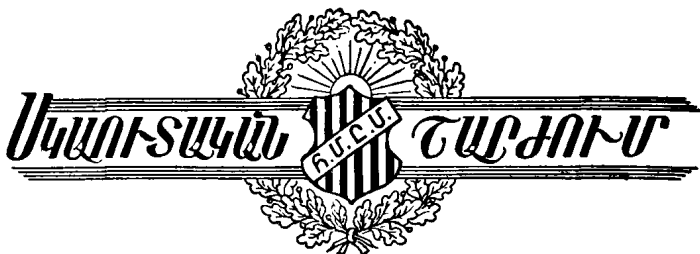
Կ. Ե.

(Շարունակելի)

ուած ունէ երկու կերակուր, այնպէս որ ալ սկաուտները պէտք չէ քննութեան ներկայանան պարզապէս մի միայն երկու տեսակ կերակուր եփել սորվելով, քանզի քննիչը իր յարմար դատած տեսակները պիտի պահանջէ սկաուտէն եւ ոչ թէ սկաուտին նախապէս պատրաստուած տեսակները, որով պարտաւորութիւն կը ներկայանայ սկաուտներուն եփել սորվիլ բոլոր յեշուած կերակուրի տեսակները:

Նիւ Եարք

ՄԿՐՏԻԶ ԵԱՆԸԳԵԱՆ

ԵՌԱՄՍԵԱՅ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԻԻՆԵՐ

Յունուար 20-ին, Սկաուտներու Ծնողական Խորհուրդը ներկայ գտնուեցաւ սկաուտներու եռամսեայ զինութեան: Մեղի անհաւատալի կը թուէր թէ, կարճ ժամանակամիջոցին, այդքան դեղեցիկ նորութիւններ սորվեր էին նորողորձ մեր պապանիները, շնորհիւ սկաուտ ղեկավար եղբայրներու անխոնջ աշխատանքին:

Սկաուտներ բաժնուած են 6 խումբերու — «Վազր», «Արծիւ», «Առիւծ», «Շուն», «Մեղու» եւ «Աղուէս»: Եղբայր Պարոյր Զանիկեանի հրաւերով զինութիւնն սկսաւ Յուզիէ բռնել մատաղ տղայոց ցոյց տուած կարգապահութիւնն ու յարգանքը՝ իրենց պետերուն հանդէպ: Ոմանք թոթովելով եւ ոմանք ալ սահուն հայերէնով պատասխանեցին խմբապետի հարցումներուն: Ի՞նչքան քաղցր կը հնչէր մեր ականջներուն, ունկնդրել մատաղ սերունդի շրթներէն արտասանուող հայերէն բարբառը:

Սկաուտական զինութեանց մէջ խմբակները յաջող դուրս եկան: Քարտուղարները կարգացին գործունէութեանց արդիւնքն եղող խումբերու բարի վարքն ու թերութիւնները, որոնց համար ոմանք արժանի եղան հրապարակային վարձատրութեան, իսկ ուրիշներ, հրապարակաւ խոստացան ուղղել իրենց սխալները եւ դառնալ կարգապահ սկաուտներ:

Յետոյ, մի առ մի տուին սկաուտական երգման բացատրութիւնը, արտասանեցին սկաուտական դաւանանքը եւ ծնողքներու կողմէ գնահատուեցան ծափերով:

Գոհ սրտով բաժնուեցանք իրենցմէ, որոնց իւրաքանչիւրի աչքերուն մէջ կարգացինք թէ անոնք պիտի պահեն եւ յաւերժացնեն բաղադարեան մեր ցեղը եւ պիտի հանդիսանան կորիզը՝ մեր ապագայ սերունդին:

Գ. կարգի մասնակի այս զինութիւնը կատարուեցաւ ներկայութեամբ Հ. Մ. Ը. Մ. ի վարչութեան, Ծնողական Խորհուրդի եւ հետաքրքիր ունկնդիրներու:

Գննութեան ընթացքին ի յայտ եկաւ լաւագոյն խմբակ մը, «Առիւծ» խմբակը, որ մատնանշուեցաւ առաջնորդներու միաձայն հաւանութեամբ:

Այս աշխատանքները կոչուած են տղոց մէջ բարձրացնելու գործակցութեան ոգին:

Վերջաւորութեան, Ընդհ. Պետ Եղբ. Կարպիս Տէր Մեսրոպեան գնահատական խօսքեր րբաւ պատասխանատու խմբապետին եւ իր օգնականներուն: Աւաջին հանդիսացող «Առիւծ» խմբակի առաջնորդն է Ռուբէն Պօլաճեան եւ փոխ-առաջնորդը՝ Արմանտո Աշճեան, որոնց շնորհաւորեցին:

Տնօրէնութեան արժանի է նաեւ «Աղուէս» խմբակը, օրինակելի կարգապահութեան եւ հնազանդութեան համար:

Շնորհաւորութեան արժանի են բոլորն ալ:

ԱՎԱՆԱՏԵՍ ԾՆՈՂ.Ք. ՄԸ

NOUASART

AÑO 4 - Nº 47

ABRIL DE 1957

BUENOS AIRES

LOS armenios no podrán olvidar jamás los nefastos acontecimientos que en abril 1915 ensangrentaron el territorio de su patria. Desgraciadamente, el terrible crimen, que conmovió en su época a la humanidad entera por la inconcebible crueldad de los asesinos, fué olvidado muy pronto por el mundo entero, junto con las esperanzas de justicia de la víctima. .

El destino quiso, por un triste capricho, que el elemento más incapaz para gobernar tuviera el privilegio de administrar siglos enteros grandes extensiones territoriales, con pueblos de cultura milenaria. Aquél vislumbró, como única forma de establecer su predominio político, los medios primitivos, que estaban de acuerdo con su idiosincrasia. Consideró esencial mantener un estado de guerra permanente, y cuando no encontró enemigos en el exterior, sirvieron sus propósitos las poblaciones de su imperio. Así bajo su régimen tiránico y sangriento, sufrieron pueblos que habían contribuido con valioso aporte a la civilización universal, y cuya única falta había sido no querer acostumbrarse a la guerra.

Entre ellos, fué el armenio el que más soportó esa acción destructora. Por su religión cristiana y por su inteligencia y cultura superior, los armenios eran considerados elementos peligrosos, no sólo por parte de la autoridad, sino también del pueblo

musulmán. Aquél buscó continuamente explotar la envidia que el pueblo turco guardó siempre hacia los armenios, despertando en él un rencor inexplicable.

A pesar de ello, su natural capacidad hizo que los armenios, acomodándose a las circunstancias, pudieran sobrevivir y, además, elevarse como uno de los elementos más importantes del imperio otomano, contribuyendo el principal factor, de progreso. Esta efectividad se advirtió no sólo en Armenia propiamente dicha, sino en todas las ciudades del imperio, en las cuales había siempre un grupo de armenios que se distinguían por su posición.

Pero esta favorable situación —y el espíritu nacional, que siempre vivió en los armenios—, motivó reacciones funestas en los musulmanes, y sufrieron aquéllos las persecuciones más implacables. Además de los innumerables crímenes personales, que siempre quedaban impunes, las poblaciones armenias soportaron repetidas veces matanzas en gran escala.

Las masacres de abril fueron la culminación de una serie ininterrumpida de atrocidades que se habían registrado anteriormente, y tendieron a eliminar definitivamente la Cuestión Armenia con el aniquilamiento de su pueblo. Significaron indudablemente un golpe terrible para el pueblo armenio; pero no lo suficientemente decisivo como para que desfalleciera en él sus lógicas aspiraciones.

PUEBLO MARTIR

ARMENIA

ANTES DE LA MATANZA

La guerra alemana comenzó llevando la desolación y el terror a lugares en los cuales esas calamidades eran desconocidas: la pacífica Bélgica y el centro de la región industrial de Francia. Y después, en el borde oriental del campo de acción alemán, los padecimientos intermitentes de la raza armenia han culminado en un atentado — organizado a sangre fría por sus gobernantes turcos— para exterminarla de un solo golpe, por medio de medidas de barbarie y de perversión inconcebibles.

La raza armenia es quizá la más antigua entre las razas civilizadas en el Asia occidental, y no hay duda que, fué la más vigorosa. Su solar está situado en un conglomerado de montañas enhiestas entre el Caspio, el Mediterráneo y en Mar Negro. Allí vivió el aldeano armenio, desde tiempo inmemorial, su vida de rudo trabajo, hasta la víspera de esta última catástrofe. Pueblo poderoso, el reino armenio civilizado fué la primera nación del

mundo que adoptó el cristianismo como su religión nacional, e iglesia y pueblo han conservado su tradición, con vitalidad extraordinaria, contra los embates de la conquista extranjera.

Sin embargo, por espacio de muchos siglos, la Armenia propiamente dicha no ha comprendido a todos los de su raza. En las provincias orientales del imperio Otomano hallamos el mismo fenómeno, de entremezcla de razas y de desintegración, que ha producido en los Balcanes, la acción el régimen turco. Bajo la inicua administración del conquistador musulmán, las montañas ancestrales armenias han sido invadidas por tribus nómadas de musulmanes no civilizados; han sido invadidas por los Kurdos, quienes prefieren los campos incultos para el pastoreo de sus ganados, y miran con recelo las limpias y pintorescas aldeas y los bien cuidados predios de los primitivos habitantes del país. De esta suerte, el armenio ha perdido la pose-

Personalmente, los armenios que se encuentran en todos los países del mundo no podrán olvidar aquellos sucesos, porque en ellos perdieron a sus familiares y queridos. La Nación los tendrá siempre presentes porque en ellos se eliminó a sus más preclaros hijos, junto con la mitad de su pueblo.

¿Podrán sus enemigos alegar hoy que la Cuestión Armenia ya no existe porque en esos territorios los armenios constituyen actualmente una minoría insignificante? ¿Habrá alguien capaz de afirmar, con tranquilidad de conciencia, que esas tierras, tesigos de una historia que no se puede desconocer y ha-

ñadas con la sangre de un pueblo entero, no permanecen siendo armenios.

A pesar de todos los reveses, los armenios continuarán albergando sus históricas esperanzas de justicia. Mientras llegue el ansiado día, no podrán olvidar las matanzas sin precedentes de que han sido víctimas. No guardan odio hacia los turcos que no son, por otra parte, los únicos culpables. Pero siempre tendrán presente el legado de los que cayeron, porque saben el último deseo de sus almas, que afloró en el postrer suspiro de un millón y medio de mártires.

EDITORIAL

sión, no compartida, de su propio suelo. Pero en recompensa ha encontrado muchos hogares más allá de sus fronteras. Porque no solamente es buen trabajador, sino que no le falta talento para otras actividades en el campo intelectual. La más empobrecida de sus aldeas no se privó jamás de su escuela primaria, y la escuela era la iniciación de un mundo más amplio.

Todas las ciudades del norte de Siria y de Anatolia tenían, un barrio armenio próspero y populoso, centro de actividad comercial y de artesanos hábiles e inteligentes, y centro también de las relaciones comerciales de la respectiva ciudad con Constantinopla y con Europa. En la misma Constantinopla, la población armenia había llegado a contar más de 200.000 individuos, y Tiflis, la capital de Rusia caucásica, contaba por lo menos otros tantos. En efecto la Transcaucasia con su buen gobierno cristiano y la promesa de un próximo desarrollo económico había venido a constituir una segunda patria para la raza armenia. El Catolicós o Jefe de la Iglesia Armenia reside en Etchmiadzin, en territorio ruso; y en aquél entonces, se contaba muy cerca de 750.000 armenios en la banda derecha de la frontera rusa. Sin embargo, hasta hace poco, éstos representaban solamente una minoría de la raza, pues cerca de 1.200.00 permanecían todavía bajo el dominio turco. Algo más de la mitad de esta mayoría vivía en Armenia original, al este del Eufrates y al norte de Tigris. El resto estaba esparcido por todas las poblaciones situadas entre el Eufrates y Constantinopla. Su número era especialmente considerable en el distrito de Adana, en Cilicia, en la fértil llanura que va a terminar en el ángulo noreste del Mediterránea, y en lo más intrincado de la montaña que domina aquella llanura, las poblaciones de Zeitún y de

Hadjín eran centros florecientes de la vida armenia.

La situación de estos 1.200.000 armenios, que representan algo así el ocho por ciento de la población total del Imperio Otomano, no ha sido nunca envidiable. Se les trataba como raza sojuzgada; no tenían el derecho de llevar armas, circunstancia que, en un país sin leyes, los dejaba a merced de los musulmanes, con quienes estaban en constante contacto. Disfrutaban, sin embargo, de algunas ventajas, que en parte compensaban aquellos inconvenientes, pues debido al conservadurismo y la torpeza de la población turca su genio comercial les daba virtualmente el monopolio del comercio, y por consiguiente una gran participación en la riqueza del país. Las ganancias hechas, tras rudo esfuerzo, pueden ser a menudo destruidas por una tiranía local; pero las dotes y los conocimientos de los armenios eran en realidad indispensables a sus patrones, y el reconocimiento de este hecho se manifiesta en el trato, en lo general tolerante, que de éstos recibían. En efecto, el armenio en el trato, en lo general tolerante y el labrador, musulmán y dominante, habían venido a establecer un equilibrio efectivo, aunque en condiciones un tanto ásperas.

Esta resolución de la Cuestión Armenia fué intentada por el Sultán Abd-ul-Hamid. La experiencia que había adquirido en los Balcanes le había enseñado la política de mantener bajo su sujeción las distintas razas de su imperio por el sistema de lanzarlas a asesinarse unas a otras. Aplicando este sistema a las provincias orientales, en donde él temía que la población cristiana, activa e inteligente, tratara de emanciparse, del mismo modo que los búlgaros habían obtenido su libertad, de manos de los rusos en 1878 —dobló los impuestos, introdujo nuevas medidas coercitivas, y suministró divisas especiales y rifles modernos a las tribus

ARMENIA FUE EL PRIMER REINO DEL MARTIRIO

Por RAFFI MIRAKIAN

Pocas naciones han sufrido tanto como Armenia. Tan terribles y continuas fueron las atrocidades de que ha sido víctima, que el nombre de "Armenia" se ha hecho sinónimo de "reino del martirio". Sus sufrimientos han sido mayores que los de otros antes de esa época. Ninguno de los horrores perpetrados durante la primera guerra mundial puede compararse con los de Armenia.

CARACTERISTICAS ARMENIAS

Aunque privados de su política independiente, los armenios nunca fueron asimilados por los turcos. Han mantenido sus tradiciones, su religión y su idioma. Su historia comprende periodos contemporáneos con los asirios, babilonios, medas y partas, y su religión, el cristianismo ha sido la gran fuerza moral que los inspiró contra las hordas que viniendo de Asia pasaron a Europa.

TRATO DE LOS ARMENIOS POR LOS JOVENES TURCOS

La revolución de los Jóvenes Turcos en 1908, deponiendo a Abd-ul-Hamid fué saludada como una nueva era. Todos estaban encantados con el nuevo gobierno, que reemplazaba a Abd-ul-Hamid.

Los armenios ofrecieron su ayuda al nuevo partido. Pero, el debut del gobierno fué un terrible desengaño. Las matanzas de Adana, en 1909, y la dominante actitud de los Jóvenes Turcos, convenció a los armenios de que la esperada igualdad y libertad no se iba a materializar. El trato de los armenios se hizo tan intolerable que, en 1913 pidieron ayuda a Europa. Luego de varios meses se decidió enviar a dos inspectores a Armenia. Los señores Hoff y Westenberg, de nacionalidad sueca y holandesa, respectivamente, Pero, ni bien llegaron a Constanti-

Kurdas, y luego que las hubo transformado en su "Caballería Himidiana" les dió la bienvenida consigna. Los resultados los tenemos en las matanzas sin precedentes de que fueron víctimas los armenios en 1895, bajo la dirección oficial, y que llenaron de pavor al mundo civilizado; las matanzas que dieron ocasión al último discurso de Gladstone. Cuando Abd-ul-Hamid fué destronado, en 1908; y la "Junta de Unión y Progreso" proclamó el gobierno constitucional, e iguales derechos civiles para todos los ciudadanos otomanos, llegamos a tener esperanzas de algo mejor; pero a la Constitución Otomana siguió en menos de un año,

la matanza igualmente atroz de Adana, aunque ésta no asumió las proporciones de la anterior. Este paroxismo pasó, pero dejó tras sí un mal de carácter crónico. Mr. Noel Buxton, quien estuvo viajando en la Armenia turca pocos meses antes de la guerra, informa que los jóvenes turcos han seguido sin misericordia la política himidiana de armar a los kurdos, y agrega que de un momento a otro se esperaba un nuevo desastre. En seguida vino la guerra; Turquía entró en ella del lado de Alemania, y entonces se comenzó a cometer el crimen que enlutó a todo el pueblo armenio.

nopla estalló la primera guerra mundial, y se les revocó la autoridad.

Durante agosto, septiembre y octubre de 1914, se produjeron hechos de mucha importancia para la historia de Turquía. Los turcos se movilizaron y quitaron todo derecho a sus súbditos; y sacaron ventaja de que las grandes potencias estaban en guerra.

La contienda dió a Turquía la oportunidad de echar mano a los armenios. Al comienzo comunicaron a éstos, que si ayudaban a Rusia cuando invadieron Turquía, todos serían castigados. En 1914 decidieron destruir la raza armenia. Criticaban a sus antepasados por no haber convertido las razas cristianas al mahometanismo.

Por eso, como las grandes potencias estaban en guerra, pensaron realizar la obra que sus antepasados no habían llevado a cabo. Creyeron que una vez cumplido el plan, las potencias no harían nada ante un hecho consumado, como en 1895-96.

Llevaron a los armenios al ejército sin darles armas, los usaron para construir caminos. Luego saquearon sus casas.

DEPORTACIONES EN MASA

La última medida contra los armenios fueron las deportaciones en masa. No se les procuraba transportes ni ali-

mentos. Las víctimas tenían que caminar a pie, expuestas a las bandas criminales especialmente preparadas. Las familias eran separadas, los hombres vadas a los harems.

asesinados, las mujeres violadas o lle-
Los hechos sobrepasaron las más diabólicas crueldades perpetradas en la historia del mundo.

Se cortó toda comunicación entre las provincias y la capital, esperando consumir el crimen sin que el mundo supiera de él. Pero la información trascendió. Pronto se supo que se habían dado orden de enviar al exilio a toda la población armenia. Los hombres capaces fueron llevados al ejército y el resto de la población fué objeto del más cruel trato.

RELATO DE UN MISIONERO ALEMAN

"A menudo no sabíamos donde escondernos, de todas partes brotaban las balas. La enfermera enferma, y yo, permanecíamos en el suelo para evitar las balas. Me vi obligado a dejar los huérfanos solos. Llegó orden de entregar al gobierno toda la gente de la casa. Nos aseguraron que serían enviados a Ourfa. Fuí a ver al Mutessarif, pero no me escuchó. Se había transformado en un monstruo. Se nos permitió retener solamente tres sirvientes".

EXTERMINACION DE LOS HOMBRES

"Esa misma tarde recibí las primeras noticias; pero no las creí. Unos pocos panaderos habían sido retenidos por el gobierno. El resto de los hombres había sido asesinado fuera de la ciudad. Las mujeres y niños habían sido encerrados en casas y quemados vivos o arojados al río. Uno podía ver mujeres y niños chorreando sangre. Agregóse a éstos, las casas incendia-

das y el olor de los cadáveres quemados”.

ASESINATO DE MUJERES Y NIÑOS

En efecto, el misionero alemán testigo de estos crímenes decía la verdad.

En una semana todo terminó. No quedó nada que perteneciera a los armenios.

En Mouch la población disminuyó enormemente. En Harput los huérfanos estaban llenos. Sin embargo Mamuret-ul-Aziz, se transformó en cementerio de armenios.

TORTURAS DE LAS VICTIMAS

En Mamuret-ul-Aziz, el pueblo fué torturado durante dos meses. Pies, manos y pechos eran clavados en pedazos de madera; las uñas eran arrancadas, barbas y cejas también. Muchos armenios fueron colgados con la cabeza hacia abajo. Mientras tanto alrededor de las prisiones se hacían sonar tambores y silvatos para que no se escucharan los gritos de las víctimas.

MASACRES DURANTE LA MARCHA

El 1º de julio, dos mil armenios salieron de Harput. No había pasado un día cuando fueron muertos por los Kurdos, al atravesar la montaña. Has-

ta las mujeres de los Kurdos usaban sus cuchillos para matar armenios. A los sobrevivientes, se los dejó durante dos días sin comida, para que no tuvieran fuerzas para escapar.

Todos los armenios incluso el arzobispo fueron asesinados.

NUMERO DE LAS VICTIMAS

Esta masacre es el más grande horror en la historia de la humanidad.

¿Cuántos armenios fueron asesinados o muertos de hambre? Siguiendo la colección de documentos del vizconde Bryce, el total de la población armenia en el Imperio Turco en 1912, era de 1.600.000 a 2.000.000. De éstos 182 mil escaparon a Rusia y 4,200 a Egipto. 150.000 quedaron en Constantinopla. En fin, de 1.000.000 a 1.500.000 más o menos de armenios fueron sacados de sus hogares y asesinados.

Preguntamos. ¿Si más de 400 millones de cristianos en el mundo van a perdonar al gobierno turco? ¿Si como Alemania, en aquel entonces, van a estrechar la mano ensangrentada de un turco y lo van a condecorar, como lo hizo el Kaiser Guillermo? ¿Quedará sin castigo, la tortura, el encierro de mujeres en los haremes, el asesinato de niños inocentes, la muerte de un millón y medio de armenios, la destrucción de cientos de ciudades y el intento de aniquilar la raza cristiana?

TESTIMONIOS ACUSATORIOS DEL CRIMEN TURCO

A continuación damos a publicidad algunos de los muchos testimonios acusatorios de la barbarie turca contra el pueblo armenio. Estos testimonios consisten en algunas notas y telegramas intercambiados entre los principales hombres responsables de gobierno de Turquía; que demuestran en forma fehaciente la culpabilidad de estos criminales ante cualquier tribunal:

“A la Prefectura de Alep:

“El derecho de los armenios de vivir y trabajar sobre Turquía queda abolido; el gobierno asume todas las responsabilidades. No de-

ben quedar ni los bebés en sus cunas... Todos deben partir, hasta los inválidos, sin darles oportunidad para defenderse... Comunicadme todas las semanas los resultados de vuestra actividad en cifras concretas".

"9 de septiembre de 1915.

El Ministro del Interior
TALAAT

NOTA Nº 840.

"A la Prefectura de Alep:

"Sabemos que a lo largo de los caminos se encuentran de 40 a 50.000 armenios (la mayoría mujeres y niños). Serán castigados severamente todos estos miserables. En consecuencia enviados al desierto, a pie sin hacerlos pasar por Alep. Espero con impaciencia que dentro de una semana me comunicuéis el resultado".

"16 de enero de 1916.

El Ministro del Interior, TALAAT".

A éste siguió otro telegrama:

"Suplemento del telegrama Nº 840:

"Los armenios de Intilli y Aiarn que trabajan en el ferrocarril no deben ser enviados hasta que no concluyan sus trabajos. A las mujeres y niños enviadles al desierto, conforme al telegrama precedente".

El Ministro del Interior, TALAAT".

El 20 de enero de 1917, Abdulalah Nouri escribió a Mouharrem bey:

"NOTA Nº 344.

"...El único cuidado que debéis tener es el de no dejar cadáveres en la ruta... No os preocupéis por medios de transporte; los deportados pueden ir a pie... Las listas de mortalidad hasta ahora enviadas no me satisfacen. No escuchéis quejas ni lamentos. Las instrucciones ya han sido dadas por la prefectura".

ABDULALAH NOURI.

Nota del doctor Nazim Bey:

"El Djemiet ha tomado la decisión de desembarazar la patria de esta raza maldita. El Djemiet ha decidido suprimir todos los armenios que habitan Turquía sin dejar uno solo vivo. El gobierno dará las órdenes relativas a la organización de las masacres. Los efectos que queden de los armenios serán confiscados por el gobierno. Para cualquier detalle pueden dirigirse a los comisarios o a nosotros mismos".

NAZIM BEY.

Del Ministerio del Interior a la Prefectura de Alep:

"Por las noticias que envió de nosotros la Embajada Norteamericana, parece que los cónsules las obtienen por medios secretos. Aunque la deportación se efectúa en una manera segura y confortable, como les hemos dicho, esta información no les convenció. Desde el punto de vista de la política actual, es conveniente que los extranjeros estén convencidos que ésta deportación no es más que un cambio

de vivienda. Por este motivo, es necesario por el momento no aplicar los métodos conocidos, sino en lugares propicios. Os recomiendo arrestar a las personas que difunden estas noticias, y con otros pretextos entregarlos a las cortes Marciales".

"18 de noviembre de 1915. — TALAAT".

"TELEGRAMA Nº 809".

"A la prefectura de Alep:

"Sabemos que oficiales extranjeros encuentran en los caminos cadáveres de las personas mencionadas, y los fotografían. Es de importancia enterrarlos inmediatamente. — TALAAT".

Nazim Beey escribe a este respecto:

"Todos los días morían unos 800 armenios. Sus cadáveres eran abandonados en los caminos, siendo destrozados por las aves de presas. Oficiales extranjeros fotografiaban las escenas y enviaban las placas al extranjero".

Veamos otro telegrama:

"A la prefectura de Alep:

"Os recomiendo someter también a las mujeres y los niños a las ordenanzas que se os han prescripto para los hombres y de designar para estas funciones a personas de confianza".

"3 de septiembre de 1915".

TALAAT.

"A la prefectura de Alep:

"Sabemos que la gente del pueblo y los funcionarios se casan con armenias. Prohibidlo severamente. Recomendando que las mujeres en este caso, sean separadas y enviadas al desierto".

"28 de septiembre de 1915".

TALAAT.

"TELEGRAMA Nº 691.

"A la prefectura de Alep:

"Exterminad por medios secretos a todo armenio de las provincias que encontréis por esos parajes".

"23 de noviembre de 1915".

El Ministro del Interior TALAAT".

Un nuevo telegrama criminal:

"A la prefectura de Alep:

"Ha sido comunicado que el gobierno, bajo la orden de Djemiet (comité Ittihad)) ha decidido exterminar totalmente a todos los armenios que habitan Turquía. Los que se opusieran a esta orden y a esta decisión no podrán tomar parte del gobierno. Sin hacer excepción de las mujeres, los niños y los enfermos, por trágicos que puedan ser los medios de exterminación, sin escuchar los sentimientos de conciencia, hay que poner fin a su existencia".

"15 de septiembre de 1915".

El Ministro del Interior, TALAAT".

Nota del autor. — Estos testimonios precedentes son la traducción al castellano de copias fotográficas de documentos oficiales concernientes a las masacres armenias, que se encuentran en los archivos del autor. Los originales están en el Archivo Nacional de Turquía.

ARMENIA DURANTE LAS MATANZAS

Las matanzas empezaron en el distrito del Lago Van, al este de Turquía. La ciudad de Van tiene una historia de veintiocho siglos, desde que fué la capital del Reino Vánico, durante el período asirio. Debió ser una ciudad importante en sus días, como lo demuestra el hecho de que en ella está el más antiguo canal de agua en esa parte del mundo, conocido por el nombre de "Río Semiramis". En tiempos de las matanzas, no tenía nada de particular. Sus casas de techos planos eran de barro; sus calles estrechas y tortuosas; sus murallas de tierra estaban en ruinas. Aunque Van cuenta con una historia muy antigua, es dudosa que haya presenciado jamás escena más heroica que la ocurrida en el verano de 1915.

Las tropas turcas de esa región habían recibido la orden de expulsar a todos los habitantes de la ciudad de Van. Los rusos iban avanzando por el norte. Aun estaban a ciento setenta millas, pero el gobierno otomano no quería aventurarse con los armenios. Sin embargo, la gente de Van no iba a ser arrojada de sus casas. Los rusos llegaban y podían ser sus salvadores.

Unos 1.500 armenios, incluyendo las mujeres y los niños, tomaron todas las armas que pudieran encontrar. Hicieron frente a una fuerza de 5.000 soldados regulares turcos, que estaban equipados con ametralladoras y cañones. Irguiéndose derecha en la llanura, existía una ciudadela rocosa, extendiéndose hacia el sur del pueblo, de 360 pies de alto por 1.300 de largo. Los armenios tomaron posesión de aquella ciudadela que la misma naturaleza había creado para semejante defensa. Al norte, corre la cadena de montañas Carag, detrás de las cuales los rusos y los turcos estaban encerrados. ¿Cómo progresaba la guerra? Los

defensores no tenían la menor idea. El mundo terminaba para ellos en el pico de su roca. Todo lo que podían suponer era que los rusos avanzaban o que ya les habían hecho volver atrás. Sabían que para ellos ya no había elección. Ahora que habían empuñado las armas en su propia defensa, la muerte no sería más que un pequeño castigo. Resistieron contra una fuerza abrumadora, en un sitio que duró por lo menos cuatro semanas. Luego, las tropas sitiadoras empezaron a desvanecerse. Pocos días después, supieron la razón. Los rusos caminaban hacia Van. Los rusos habían llegado.

La defensa de Van fué una hazaña heroica, a la que sucedió una espantosa matanza de armenios por toda Turquía. El episodio de Van no fué más que el preludio de la tragedia de toda la población armenia. Enver Pashá, que era aún el dictador de Turquía, juzgó que esa era una excelente oportunidad para sus fines. A los armenios se les intimaba la orden de que estuvieran listos; luego registraban sus casas, y a todos cuantos encontraban escondidos los mataban. Los otros eran conducidos a la plaza principal. Allí separaban a los hombres de edad militar, para llevarlos a las cárceles y fusilarlos. A los demás los arrasaban a ciertos campamentos. El destino final de muchos de los armenios fué el criminal desierto de Der-el-Bor al este de Siria. Un pequeño núcleo de ellos debería concentrarse cerca del pueblo de Sultanieh, en el distrito de Kenya, en Turquía central, que forma parte del desierto interior de Anatolia.

Los convoyes estaban formados principalmente por soldados kurdos y chechs, ex criminales recién liberados de la cárcel, precisamente para que sirvieran de guardias. Los hombres que

quedaron en el pueblo fueron separados, exceptuando a los muy ancianos, conducidos a las montañas y atravesados por las bayonetas de sus guardias. Los restantes emprendieron la marcha. Día y noche eran arrastrados por los brutales chetés, bajo el ardiente sol de Anatoria. Las escasas provisiones que pudieron llevar consigo se acabaron bien pronto, y no les daban comida alguna. Las sandalias se les despedazaron en pocos días. A muchas mujeres las despojaron de sus ropas, obligándolas a marchar desnudas. A los que no podían seguir el paso de los demás los azotaban y los dejaban perecer. La ruta que siguió la caravana quedó señalada por una hilera de cadáveres. Gruesos buitres volaban sobre sus cabezas, cortando el húmedo aire con sus espantosos gritos.

En el camino, encontré cuatro niños —escribe un misionero—. La madre estaba sentada en el suelo, recostada contra la pared. Aquellas criaturas de ojos hundidos corrieron a mi encuen-

tro alargándome las manos a gritos: ¡Pan, pan! Al acercarme a la madre, vi que estaba muriendo”.

“En un pueblo —publicó el Gotchnag, periódico armenio de N. York, el 4 de setiembre de 1915— mil armenios fueron hacinados en una casucha de madera, a la que prendieron fuego. En otro gran pueblo del distrito, totalmente treinta y seis personas se libraron de la matanza. En otra, amarraron juntos a hombres y mujeres por docenas y los arrojaron al lago Van”.

Los armenios de Trebizonda también fueron asesinados por orden de Constantinopla. Las autoridades locales formaron como un rebaño con todos los cristianos, los arastraron a través de las calles hasta el Mar Negro, los amontonaron en barcas y llevándolos a cierta distancia, los echaron al agua. En un pueblo se les dió a los armenios una tabla de salvación si abrazaban al Islam. Un abogado registró las adhesiones. Cuando hubo terminado su trabajo clerical, los nuevos mahometanos fueron arojados del pueblo como si fueran cristianos, y no se volvió a oír hablar más de ellos.

En la capital, ahorcaban en público a un grupo de armenios notables. A otros diez mil los cercaron, los llevaron a los bosques de Ismid, no lejos del Mar de Mármara y los mataron. Las medidas de autodefensa sólo se intentaron en pocas circunstancias. Un núcleo de cuatro mil armenios de Shabin Karahisar resistió en el país de los bosques del sur de Mar Negro. Un breve anuncio a principios de julio fué obituario: “Karahisar fué bombardeada, y toda la población cayó víctima de una espantosa carnicería”.

Sobre la montaña de Musa Dagh, en el distrito de Antioquía, a la vista del Mediterráneo, un viajero americano-armenio que se había quedado encerrado en su país nativo a causa de la declaración de la guerra, organizó a los vecinos de las cercanías para de-

EN BARRACAS
¡TODO CONTRA LA LLOVIA!

SPINX
Sterling Club
MONTE DE OCA 985 T. E. 21-1123

CREDITOS en 5 meses

fenderse. Tenían que elegir entre rendirse y verse deportados para morir camino del destierro, o mantener una lucha contra insuperables enemigos. Decidieron luchar. Resistieron casi durante seis semanas. Las epidemias y el hambre diezmaron sus filas. Los cañones turcos y las discordias internas los aniquilaron. Su heroísmo casi no encuentra paralelo en la larga lucha del hombre contra la tiranía y la brutalidad. *The Forty Days of Musa Dagh* (Los Cuarenta días de Musa Dagh) de Franz Werfel, es una obra maestra, en la que se narra el episodio.

En pocos meses unos ochenta mil armenios fueron asesinados. Cientos de miles de los que sobrevivieron quisieron escapar de la misma suerte, cruzando el país montañoso y salvaje que les daba entrada en Rusia. Los kurdos de las montañas mataron a muchos de ellos, mientras otros murieron de frío y de hambre. Un oficial ruso del pueblo fronterizo de Igdír, adonde llegaban muchos de estos descarriados, escribió: "Yo quisiera saber si es posible contemplar un espectáculo más horrendo que éste. Debido a la aglomeración de los caminos, la marea humana tuvo que dividirse en dos canales; unos 100 mil caminaban a través de las llanuras de Abagha, con las espaldas guardadas por el ejército ruso bajo el mando del general N. y el regimiento ar-

menio bajo el mando de Antranig y Tro. Otros 50.000, procedentes de la ciudad de Van, fueron alejados hacia París, teniendo para defenderlos el regimiento de caballería de Kerí y Hamazasp".

Pero la tragedia no terminó para los que se refugiaron en Rusia. En el campo central de Etchmiadzín, la cólera, la disentería y el tifus los cubrieron de bajas. Un cuarto de millón pasaron con vida la frontera rusa. Miles de ellos quedaron sepultados en Etchmiadzín.

Otros buscaron cómo escapar por otras direcciones. En frágiles embarcaciones, navegaron por el Mediterráneo, queriendo llegar a Chipre, colonia inglesa. Otros se extraviaron por el desierto de Arabia, y murieron asesinados por los hombres de las tribus, o bien quedaron sepultados por la arena o murieron de hambre. 10.000 quisieron escapar a Egipto, pero solamente 5.000 llegaron a Port-Said, en la entrada del Canal de Suez.

El profesor Toynbee escribe: "Parece que las tres cuartas partes o las cuatro quintas partes de la Nación ha sucumbido. Seguramente que desde los tiempos de Tamerlán, la historia no ha vuelto a registrar un crimen tan horrendo, y llevado a cabo en tan gran escala".

PIELES
FINAS

MODELOS
REFORMAS

PELETERIA "PAPAZIAN"

SUIPACHA 942
T. E. 32.0705

BUENOS AIRES

DE NUESTROS ARCHIVOS

Homenetmen en Armenia

REPUBLICA DE ARMENIA

Ministerio de Instrucción

Pública y de Artes

Nota N° 38

2 de enero de 1920

Erevan

A la Redacción de la Revista "Hay Scout":

El Ministro de Instrucción Pública y de Artes de la República de Armenia, a quien, la educación física es muy cercana a sus deseos, me encomendó transmitirles su satisfacción de homenetmenagan con motivo del nuevo movimiento del scoutismo en Constantinopla. Deseándoles éxitos a vuestros patrióticos servicios, el señor Ministro ruega a esa prestigiosa revista el envío de diez ejemplares a nombre de este Ministerio. La suscripción será abonada.

Por mi parte, deseo de corazón el progreso de esa organización, el cual vendrá a fortificar la nueva y joven independencia, elevando la salud física y fortificando el carácter de nuestra nacionalidad.

Los scout infantiles de Erevan envían por mi intermedio, sus saludos fraternales a sus hermanos de Constantinopla, y expresan su esperanza, de que es cercano el día en que en el seno de la madre patria podrán estrecharles en un efusivo abrazo.

Si no es molesto a ustedes, les ruego tengan la gentileza de enviar la reglamentación del scoutismo armenio y un presupuesto del costo de los uniformes de scoutismo.

Ministerio de Instrucción
Pública y de Artes
Director del Departamento
de Salud Pública
Dr. V. ARDZRUNI

REPUBLICA DE ARMENIA

Ministerio de Instrucción

Pública y de Artes

Nota N° 145/1789

27 de abril 1920

Erevan

Al Señor Embajador de la República de Armenia en Constantinopla:

Ratificando el telegrama del Señor Ministro Ajpalian, que solicitaba el envío de Erevan de dos jefes especializados en scoutismo; tengo el honor de notificarle que es intención de este Ministerio de difundir en forma amplia el scoutismo en Armenia, pero es un gran inconveniente la falta de especialistas. Por consiguiente, si hasta ahora

Filántropo

Mantener grandes cantidades de criaturas, es privilegio de seres virtuosos, de espíritus altruistas, de seres que viven y dan vida, y a esas vidas les dan la alegría de vivir, soñar, cantar y reír.

Solo el que ha sufrido, sabe el dolor del huérfano, del inmigrante, del hambriento, del desolado, porque lo ha vivido, visto y palpado.

Pero siempre está la presencia física de esa alma noble que se corporiza, en la persona de un hombre de reales sentimientos humanistas, buscando constantemente la solidaridad en el bien.

Es este hombre desde hace un tiempo de mendigo de los armenios, según su propia declaración, y pienso, ojalá, muchos que no saben ser mendigos no desaprovechen este ejemplo, como hacen algunos con su gran fortuna, que

les sirve únicamente, para satisfacer, su vanidad y soberbia, él pide por y para elevar el nivel cultural e intelectual, y el decoroso vivir de sus semejantes, luego atender a 4.600 vidas, con propios bienes, sin escatimar nunca nada, para tan loable propósito.

Su gran amor a la humanidad, su siempre renovado patriotismo, es el motivo que lo impulsa constantemente a pregonar y pregonar su hermoso apostolado, de inmortalizar a Armenia en cada centímetro que pisa y ocupa en este mundo, a ser un gran benefactor de su raza, que lo necesita para llevar adelante grandes obras construídas siempre, con las sólidas columnas de amor a la humanidad y al terruño, como lo sabe hacer George Mardikian.

Alberto Nacachian

no han enviado ningún instructor, se ruega tengan el bien de dar curso urgentemente al pedido del señor ministro; porque es muy necesario y no queremos que pase más tiempo.

Ministerio de Instrucción
Pública y de Artes
Director del Departamento
de Salud Pública
Dr. V. ARDZRUNI

NOTA. — Las dos notas oficiales del Ministerio de Instrucción Pública y de Artes de la República de Armenia enviadas a Hemenetmen por intermedio del Embajador armenio en Constantinopla, testimonian al consideración y la confianza a esta organización.

A solicitud del Ministro de Instrucción Pública y de Artes, han sido enviados a Armenia tres jefes scout, siendo ellos: Vahan Cheraz, Onnig Yazmadjian y Dikran Joian, a los efectos de organizar desinteresadamente al scoutismo de Armenia, O. Yazmadjian y D. Joian fueron destacados en la zona de Erevan; y Vahan Cheraz, en Alexandrapol (Leninagan), Kars y sus alrededores. En esta forma, los 23.000 huérfanos salvados del barbarismo turco, recibieron de los tres jefes nombrados, una educación física y moral y una preparación patriótica, transformando a estos huérfanos abandonados en útiles ciudadanos para orgullo de la nacionalidad y de la patria.

SPORMEN

HIGIENE MORAL

Así como hay una Higiene física que nos da reglas para la conservación de la salud del cuerpo, la hay también para la conservación de la salud del cuerpo, la hay también para enseñarnos la conducta que hemos de observar para perfeccionar el alma y conservarla sana; ese es el objeto de la Higiene moral. El estudio de ésta completa el de aquella, puesto que se ha dicho muchas veces que, en un cuerpo enfermo, no puede alojarse un espíritu fuerte y que la salud y el ejercicio por el contrario, la alegran y lo predisponen a querer todo lo que es bello y todo lo que es bueno.

Es un hecho sobradamente probado que la tranquilidad o la intranquilidad del espíritu y las pasiones obran sobre la salud del cuerpo de una manera evidente y que su acción es favorable o desfavorable según que aquellas sean de carácter más o menos violento.

Cuando su acción se reduce no más a una leve emoción, las llamamos afecciones del alma, y les damos el nombre de pasiones cuando llegan al arranque más violento, turbando las funciones orgánicas.

Entre las primeras se hallan la amistad, el cariño, el deseo, el agradecimiento; entre las segundas el amor, el orgullo, la ambición, la avaricia, etc.

Las afecciones del alma, así como las pasiones, no perjudican la salud del cuerpo sino cuando se llevan al extremo; en el caso contrario sirven para hacer más llevadera y placentera la vida, robusteciendo la salud; en muchos casos ellas solas sirven para curar las enfermedades. El amor, la gratitud, la amistad, la alegría el entusiasmo y otras, nos proporcionan bienestar y favorecen todas nuestras funciones.

Las afecciones y pasiones, como la ira, la venganza, el odio, la ambición, el orgullo, la avaricia, el terror, la intranquilidad, la tristeza, la vergüenza, etc., jamás son benéficas y producen casi siempre enfermedades de resultados funestos.

Muchos son los casos que pueden citar de accidentes y enfermedades contraídas por una gran tristeza o melancolía, por un susto, o por un arrebato de cólera.

Hay casos en que también la alegría puede ser de grandes trastornos y aun de la muerte misma. Son muchas las personas que han perdido la razón o han muerto en el instante de comunicarles, sin precauciones, un hecho para ellos muy grato.

Esto nos prueba de una manera evidente que las afecciones y pasiones inmoderadas son de todo punto inconvenientes.

Evitaremos, en gran parte, la influencia de las pasiones acostumbrándonos a dominarnos y ejercitando con frecuencia las afecciones del alma, tales como el cariño, la amistad, la afabilidad, el amor, el entusiasmo y otras por el estilo.

RAFMIR

TEX-TRICO

Soc. Resp. Ltda. - Capital \$ 800.000

FABRICANTES DE TEJIDOS

ENGOMADORA DE HILADO

Adminis. y Ventas
LARREA 557

T. E. 48 Pasco 8743
Buenos Aires

"ANTEX ARGENTINA"

EDUARDO ATAMIAN

POPLINES

Larrea 667 - T. E. 48-5639

**FABRICA DE TEJIDOS
DE ALGODON**

TEXTIL

MURAD

de Miron Leonian

VICTORIA 701

Hurlingham **F.C.N.G.S.M.**

Doctor
ANTRANIK EURNEKIAN

Cirujano

Especialista en Neurocirugía

Actualmente en los EE. UU.

Cnel. N. Vega 5531 - 54-0765

FOTO

A F O L O

ESTUDIO

CORDOBA 4671 T. E. 54-8147

ESTUDIO NERSESIAN

**ECONOMICO . CONTABLE . IMPOSITIVO
ASUNTOS JURIDICOS**

Florida 165

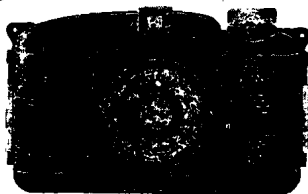
Cal. Gral. Güemes P. 3, of. 343-4

Tel. 30-6877

Roy Junior ★ ★ Baby

*La cámara
super
económica*

Que permite tomar
16 fotos 4 1/2 x 6, con
un rollo común 6-20

AL PRECIO DE UNA SIMPLE
CAMARA DE CAJON!

GEVAERT ARGENTINA S. A. de Productos Fotográficos
Bno. MITRE 1906 - T. E. 48 - 9011 - BUENOS AIRES

ALBERT TRITSMANS, Director - Gerente General

ADHESION

DANUBIO S. A.

Peletería "Armenia"

SANTA FE 1560

T. E. 44 - 0275

MERCERIA - NOVEDADES

"EL PORVENIR"

El Hogar de los Hilos y Botones

M. CHEBEKDJIAN E HIJOS

Azcuénaga 417

T. E. 48 - 3654

EL CISNE

Soc. Resp. Ltda.

BUENOS AIRES

CORDOBA

« NAVASART »
REVISTA MENSUAL

ORGANO DE LA
U. G. ARMENIA DE C. FISICA

GALERIA GRAL. GÜEMES
FLORIDA 165 Piso 6º

SUSCRIPCION

Ejemplar suelto	3.— Pesos
Anual	32.— Pesos
Exterior	3.—Dolares

AÑO 4 - Nº 47

ABRIL DE 1947

BUENOS AIRES

ALFOMBRAS

SPARTA ATLANTIDA S. A.

INDUSTRIAL Y COMERCIAL

CORREO ARGENTINO CENTRAL (B)	FRANQUEO PAGADO Concesión Nº 5952
	TARIFA REDUCIDA Concesión Nº 5431 R.®